

FETYKÓ JUDIT

RECENZIÓFÉLÉK

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

TARTALOMJEGYZÉK

DOMBRÁDI ISTVÁN RÓL „Homok-szempillájú bokor-tanyák”	66
HORVÁTH-HOITSY EDIT RÓL Gondolatok Horváth-Hoitsy Edit <i>Hallgass Anakreónra</i> című kötetéről	59
JÓZSEF ATTILA <i>Medáliák</i> című verséről „Szabad ötletek” József Attiláról	24
SIPOS LAJOS által szerkesztett „... <i>KÍNOK ÉS ÁLMOK KÖZT...</i> ” c. kötetéről <i>A „... kínok és álmok [közt]...” megfejtőinek könyvéről</i>	17
PAYER IMRÉRÓL „ <i>Tintakék</i> ” gondolatok Payer Imre <i>Egyes szám, egyetlen személy</i> című kötetéről	41
TURCZI ISTVÁN RÓL (egyik verse kapcsán) Egy mai szóatról...	3
VASADI PÉTERRÓL <i>Keresztény vers mondja a cím</i>	55

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

TURCZI ISTVÁN RÓL

egyik verse kapcsán

Egy mai szóatról...

TURCZI ISTVÁN

— korunk rendkívüli egyénisége. Aki csupán az írásaiból ismeri, az sem tekinthet el attól, hogy versei, prózái olvasása közben, alatt felismeri, hogy egy sokoldalú, vibráló személyiségű alkotó munkája van a kezében, mely az olvasás élményén túl valami többletet, felejtethetetlen nyomot/élményt hagy maga után, gondolkodásra készítet.

Turczi István hosszú évek óta fáradhatatlanul dolgozik; ír, bemutat, szervez, fiatal írókat-költőket gyűjt maga köré, néhány ígéretes tehetség indulását segíti, követi.

Jelentős részt vállal a mai irodalomban, a könyvkiadásban.

Felnőtt férfiként élte meg az elmúlt húsz évet, annak társadalmi történéseinek ismeretével, melyek — mint mindenki, aki gondolkodó ember — benne is különböző hatásokat váltottak ki, és ő maga is igyekezett a történések tömegének egyre impulzívabban változó helyzeteiben megőrizni az egyéniségét és az emberségét.

A *Hazádnak rend* első olvasásra annyira sodró költemény, hirtelenjében annyira sokat mond, hogy megdöbbenést kelt, és a megdöbbenés szinte gyanakvásra készítet: hátha nem is mond semmit ez a vers? A sok közlés eléri, amit a költő a versben a társadalomról ír: végül is „csönddé tömörül”, amiről itt szó van.

Erőteljesen — és elkerülhetetlenül — rányomódik még az a hatás is, amely talán a megbotránkozásé: micsoda dolog az, újrafogalmazni vagy átírni a *Szózat*-ot?...

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Az első sorra bennem — aki szintén át- és megéltem az elmúlt két évtized történéseit — valamiféle felkaccanás volt a válasz. „Hazádnak rend: sokba kerül” — a mi mibe kerül személyes tapasztalatai nyomán —: sokba bizony, mondanám rögtön rá egyetértve a szerzővel (no meg önmagammal); ha ugyan volna valaki, aki kettőnk egyetértésén túl választ várna erre a kijelentésre.

A *Hazádnak rend* saját életet él, nem lehet csak úgy letenni, ismét el kell olvasni, és a megdöböntő hatás után számtalan, az egész verssel és azon belül az egyes versszakokkal kapcsolatos értelmezést hív elő.

Most jöjjön a vers értelmezése, vagy ha úgy tetszik, elemzése:

Hazádnak rend

„Áldjon vagy verjen”
Vörösmarty Mihály

A *Hazádnak rend* mind a tizennégy versszakában hüen követi a *Szózat* sorainak szótagszámát: 8, 6, 8, 6; rímképlete is a *Szózat*ét követi: x a x a; jambikus lejtése szintén.

Árad a vers, megállíthatatlanul, és ahogy a *Szózat*, úgy a *Hazádnak rend* egy-egy versszaka, mondanivalóval egybefogható egysége is egyre gördül tovább, egyik elem a másikba kapaszkodik, egy-egy újabb gondolat mintegy az előzőből választódik ki

Hazádnak rend: sokba kerül.

– A kezdősor a fennmaradás lényegére mutat rá, ami egymással összefügg; a rend, és annak fenntartása egymással összefügg „sokba kerül”. Az erre fordított anyagi és emberi gondoskodás minden nemzet alapvető fennmaradásának szükségessége — rend nélkül a társadalom

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

felbomlik, a rend nem csupán a pénz, hanem a kiművelt emberi gondolat, mely szintén nagy, hosszadalmas anyagi-emberi befektetési folyamat eredménye.

Ez az első mondat felidézheti még a „rend a lelke mindennek” mondást is; meg azt a fizikai tényt, hogy a mag atomi, molekuláris szintjén minden csak rendben tud létezni, működésének rendjét átlépve megsemmisül, már nem az, ami a *rendben* volt.

— József Attila verseiben gyakran ismétlődik a rend gondolata: „Míg megvilágosul gyönyörű / képességünk, a rend” (*A város peremén*); „Itt pihensz, itt, hol e falánk / erkölcsi rendet a sánta palánk / rikácsolva őrzí, óvja” (*Elégia*) „Koldulsz? Betörsz? A rend lecsap rád – / itt állsz és ott ül a haszon” (*Haszon*)

Ha dícsérsz, átkozol,
elszámolással nem csupán
magadnak tartozol.

– A rend, és annak az ára belső és külső elszámolást kíván, amiben egyszerre jelenhet meg a dicséret és az átok; ki-ki a maga szemszögéből, érdekéből választja, hogy mit és mikor átkoz vagy dicsér. Aki a fejlődés ellenzője, az a múltat, és legtöbbször a megszépített, az emlékezet által átírt vagy épp a saját jólétben megélt múltját dicséri, és átkozza a változást, mely abból a régi, neki egyénileg kényelmes jólétből kizökkentené. Aki valamilyen haladás érdekében az új, a változás, a tömegekre, országra való változást tartja értéknek, annak inkább a múlt visszahúzó elemei, már nem időszerű túlhaladott értékei/értéke lesz átkozni való, és a megtervezett és elért jövő a dicséret tárgya. (Közben felmerül a fausti paradoxon: ha egyszer megállítja az időt valami miatt, meg kell halnia... lelkét át kell adnia az ördög szolgálatába... — talán, mert a rend nem nyugalom, hanem örök mozgás, örök egyensúlykeresés... mint, mondjuk testünk homeosztázisának folytonos fenntartása.)

Van itt szégyellni pár dolog

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

a Dunatáj körül.

— A torlódott társadalom és az ezzel járó berendezkedés, holokauszt, önkényuralmak, ügynökösdi, soha be nem vallott társadalmi bűnök: vallások politikába avatkozása, tanulatlanság, mélységes sötétség és a felvilágosultság hiánya, a tudatlanság álbüszkesége, mely nem akar tanulni, nem akarja lelki fényt beengedni. Az a társadalmi réteg, mely mindig jelen van, mely folyamatosan és visszatérően más rétegek, csoportok árulója (a nagyapáik is azt tették, ők, akiknek unokái köztünk élnek...). ...vagy a magasan képzett, rendkívül művelt rétegek felelőssége vagy épp közönye is ilyen szégyellni való dolog lehet...

Egy helyre hord mindent a szél,
és csönddé tömörül.

— A meg nem oldott, nyíltan be- és meg nem vallott szégyellni való dolgok a csendben egymással összekapcsolódnak, átszínezik egymást; a csendben, a kényszerű, vagy magunk vállalta (és ez a rosszabb!) csendben, mely inkább a csend egyre inkább áthatolhatatlan (képletes) falai mögé rejti a *mindent*, ez a „tömörülés” egyre inkább eléri a kritikus tömeget, mely mindenre képes (akár az atombomba kritikus tömege). [Ismét József Attila szavai derengenek föl: „A múltat be kell vallani” (A *Dunánál*)]

Mindenki akkor tartható kézben, akkor válik eszközzé, zsarolhatóvá, ha a maga által felállított és hangoztatott értékek szöges ellentétben állnak a belső, eltitkolt egyéniségrészekkel, cselekedetekkel. A szégyellni való dolgok az elhallgatásban „csönddé tömörül”-nek: ugyanúgy önsorsrontó programot írnak és visznek végbe, mint ha a gyászreakció nem zajlik le; ha úgy élünk, hogy halottainkat nem engedjük el, és ezzel a rendkívül veszélyes lelkiállapottal saját magunkat is képesek lehetünk bármikor megsemmisíteni. Mert ha „Egy helyre hord mindent a szél, / és csönddé tömörül”, ez a csönd frusztrál, ambivalenssé tesz.

Ha visszanezel, láthatod,
takarásban vagyunk.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

— A külvilág, a nálunk fejlettebb és a mienktől eltérő kultúrák a „takarás” miatt nem látnak bele valóságunkba. Nem biztos, hogy a szemlélőket annyira érdekli a mi múltunk vagy akár jelenünk, hogy törődjenek ezzel a ténnyel: „láthatod / takarásban vagyunk”. De mi az, amittől takarásban vagyunk? – merül fel a kérdés. Az előző két versszak már mintegy megadta rá a választ: „Ha visszanezel” – utal itt rá. A látáshoz, a vizuális felismeréshez azonban vissza kell nézni. Feltételes kötőszót használ a költő, mert megadja a megszólítottak, (akit itt általános alanyként szólít meg, de valójában mindannyiunkhoz szól, mintegy kiszól hozzánk a versből...) a lehetőséget, szinte felkínálja, hogy ha akarsz: „láthatod”.

Ahol nem láthat, aki lát,
még dolgozik agyunk.

— Az előző két sor végén pont van, mintegy jelezve, hogy az eztán jövő gondolatok összefüggenek, de mégis valahogy tovább lépnek. A takarás miatt a látó nem láthat, de a „még dolgozik agyunk” megállapítása inkább már pozitív színezetű a versszak két első sorához képest (és a két első versszakhoz képest is, hiszen egyik a másikból következőnek érezhető); feltételezi, hogy a belső munka, a legjellemzőbb, legmagasabb rendű emberi tevékenység nem szűnt meg.

Vissza nem ütni se könnyű.

Fájhat az is, ez is.

— Ebben a versszakban mintegy kicsúcsosodik a második versszakban jelzett „Van itt szégyellni pár dolog / a Dunatáj körül.” gondolata; az itteni megállapítás: „Vissza nem ütni se könnyű” és az ezt követő latolgatás „Fájhat az is, ez is.” – bár nem mondja ki, hogy visszaüt, csak a lehetőség egyike merül fel a vissza nem ütés; itt mégis a „csönddé tömörült” fizikai-lelki fájdalmak, csalódások kiegyenlítését mérlegeli. Nem megy tovább, nem dönt egyik irányban sem, ezzel ambivalenciát tart fenn, de ennek feszültsége árán sem dönt az egyértelműen levezethető „Fájhat az is” mellett, hiszen már megmondta, előrejelezte: a

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

takarás mögött, ellenére, vagy épp abban, annak hatására (is): „még dolgozik agyunk” – tehát az ész, az értelmes ember számára elfogadott határokból nem lép/léphet ki.

Cserzi a bőrt, nem csak viszket:

kis magyar nemezis.

— A vissza nem ütés meg a visszaütés közti őrlődés fájdalma a felület eldurvulásával, tönkremenésével jár. Azzal, hogy a legkisebb fájdalominger kifejezését („viszket”) választja, az állandóan és már oly régen meglévő társadalmi romlásra utal, mely itt a versszak záró sorával „kis magyar nemezis”-ként jelenik meg.

És annyi példabeszéd közt
jutott már eszedbe,
emlékeidből mit teszel
fekete keretbe?

— Az előző versszakok a költőben, majd az olvasás során minden egyes olvasóban egyéni, különböző mélységekbe lerakódott emlékeket élesztenek fel, a kor jellemző beszédmódjaiba belekeverve a saját emlékeket, melyekből kiválik egy-egy ma igaznak vélt/hitt emlék, mégpedig a saját maga által megélt múlt és jelen idővel át- meg átszíneződve. Hol van ezek közt a határ, ami elválaszt, mik a sikerek (ezek vajon milyen keretbe kívánkoznak, vajon a meditációk arany vagy ragyogóan fehér keretébe?...), mik azok, amiket megsiratunk, meggyászolunk, amelyek annyira elvesztek, hogy csakis fekete keretben képzelhetők el. S vajon a kor, melyben élünk, különböző szólamaival, példabeszédeivel mennyire járul hozzá, hogy az egyén emlékei közül — melyek persze elválaszthatatlanok a többiekétől (a társadalom közösnek feltételezett emlékeitől) —, mik kerülnek a fekete keretes oldalra?

Itt voltál és nem leszel itt

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

– *történelemszünet*.

Majd hiányodból fiaid

kiveszik részüket.

— A *történelemszünet* kifejezést Rózsa Endre [1941–1995] (korán elhunyt költő, aki az ún. Kilencek csoportjával indult) használta versben a szocializmus idejére utalva, amelyben szerinte nincs igazi feladat, nincs tétje a fiatal, elkötelezett szándékú ember cselekedeteinek, mivel (majdnem) mindent készen kap; amit pedig nem kap meg, azt elérni sem lehet.

Turczy Istvánnak van egy verse, amelynek épp *Történelemszünet* a címe: ezt „– *Rózsa Endre sorához* –” ajánlással látta el. A Hazádnak rend című versnek ebben a versszakában a „*történelemszünet*” kifejezést legjobban Turczy István *Történelemszünet* c. verséből összeállított soraival lehet értelmezni. Íme:

„Peckeljük fel a reggel szájpadrását! / Legyen életszagú, benne szemetesek, kofák...

... ez az új világ is csak mintha volna... / Félnek színektől, fénytől, harangzúgástól: / nézd csak, lassan nézd az arcokat... / maszkoknak látszanak, de valódiak. ... / Egyszerű párbeszéd politikáról, / pénzről; ha szemét lehunyja, tengert lát... ... / *Ó, te, te, játszódó anyag emlékezete*... ... / Nincs idő, mely üresebb s végtelenebb, / mint a két parti közé szorult, kibicektől, / káromkodástól hangos *történelemszünet*.”

— Túl azon, hogy a költő ezen versszakának sorát értelmezni merészeltem egy másik versével, ennek az hatodik versszaknak van még más mondanivalója is; belejátszik az értelmezésbe a kezdő sor „Itt voltál és nem leszel itt” ellentéte, de az ellentétek sora elkezdődik már az első versszaknál a „Ha dicsérsz, átkozol”, a harmadik versszak „Ahol nem láthat, aki lát”, a negyedik versszak „Fájhat az is, ez is” folytatódó megfogalmazásával. Ezeknek e lehetőségeknek a latolgatása, a választás elé állítás olyan párbeszéd, melyben a költő önmagával vívódva beszél, mellyel az olvasót egyre a két lehetőség között tartva, szinte fokozva a választások közti döntési kényszert, erős érzelmi és értelmi hatást érve el.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

„Majd hiányodból fiaid / kiveszik részüket” zárja le a gondolatot, mintegy tényként közölve, hogy az ilyenfajta hiány nem pótolható, valami gyökérvessztést, valami soha be nem futható, ismét át nem élhető valamit kapnak részükként a fiak, amivel együtt kell élniük, nincs más választási lehetőség: „kiveszik részüket”.

Itt, a hatodik versszak végétől a további szakaszokban megváltozik a beszédmód — valami elmozdul. Eddig a múlttal való többszörös áttételes utalások alkották a mondanivalót, ami nélkül nem érne el a vers a következő egységekbe. Az első versszak megszólít, egyenesen az olvasónak (azaz most épp nekem) beszél: „Hazádnak rend: sokba kerül”, majd a harmadik versszakban ismét „Ha visszanézel láthatod”, és az ötödik versszakban szintén „jutott már eszedbe”, s ezeknek a kifejezéseknek a révén közössé teszi az olvasóval a versben a két és több lehetőség közti gondolkodást, önálló véleményt akar kimondani, vagy kimondatni; ami ebben az esetben ugyanúgy nehéz, mint a versen kívül a hétköznapiakban. Túl sokat kéne átszűrni, túl szerteágazó történéseket kéne egyensúlyban tartani egy határozott vélemény megalkotásához.

Ez a hat versszak a költemény első felének tekinthető, mely az önazonosítás, a magunk keresése mellett nyughatatlan vibráló (rész)elemzése annak, ami „csönddé tömörül”-t, megállíthatatlannak tűnő beszéd, mely belül annyira feszíti, hogy beszélnie kell róla, mégis tömörítve kell beszélnie — lehetne akár gyónás, vagy hasonló —, hogy eljuttassa magát és az olvasót egy lehetséges katarzisz felé. Katarzisz? Lesz-e ilyen? Hiszen még annyi mindenben nem vagyunk túl, ami után már ez következhetne...

A hetedik versszakban már változás mutatkozik.

Lásd, a hálátlan maradék
új fétisért kiált.

— Történt valami, vagy csak az idő múlt el, „a hálátlan maradék” azonban él, a költő bízik benne, hogy lesznek utódok, akik különböző

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

fétiseket kívánnak. Vajon mik, kik lesznek ezek a fétisek? Új fétisek? Olyanok, mint mikor a politika a nemzeteket emeli fétissé; élő személy hatalmának fétise; kaszt-fétis, ahol a gazdagság hordozza azt, amitől a javak tulajdonosa is fétishez közeli állapotba kerül; vagy épp a teljes megvetése az anyagi világnak, valamely egyszerű életmód, vagy új hit? „Lásd” mondja, és itt ismét megszólítja az olvasót, rámutat valaminek a bekövetkeztére. Megjósol valamit. Megjósol? Vagy már ő, a költő Turczy István, látja is ezt a maradékot a társadalomban új fétiseivel együtt?

**Berzenkedhetsz, az utókor
nem differenciált.**

— Vagyis az utókor ugyanúgy nem szétvált, nem elkülönült és nem megkülönböztethető minden berzenkedésünk ellenére (sem). Tehát mennek a dolgok tovább, az utókor, mint társadalom, lesz, de nem a tapasztalatok felhasználásával... (de hát akkor mivel? Ahogy eddig és mindig, forog a társadalmi időkerék?..)

Elért a mondanivalónak szánt terjedelem a feléhez. A hetedik versszak átmentet jelző sorai után három olyan sodró lendületű versszak következik, mely már egyértelműen a jövőkép felé visz.

**Jönni kisszerű halálból
vissza kevés szóval.**

**Posztumusz is gazdálkodni
a kimondhatóval.**

— Ami volt (és még változtathatatlanul van is) felismerése és összegzése folyamatában az erről való beszéd, gondolkodás töri meg a „csönddé tömörül”-t dolgok uralmát, melyek csak addig gátolnak és hagynak takarásban, míg nem kezdünk el beszélni róluk. Mint ahogy a titok addig veszélyes, míg ki nem kutatjuk, míg a külső felület más mutat, mint az alatta lévő valóság. Ebből az emberi-társadalmi időhelyzetből visszatérve a szavak már nem sokat jelentenek. A téma —

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

amint manapság mondják — túl van tárgyalva; „annyi példabeszéd közt” és után már a balladai tömörítés vagy az evangéliumi rövid lényegkifejtés kell, a posztumusz-helyzetben csak erre van szükség. Aki megértette, ami megérthető, annak már nincs szüksége további önelemzésre. Ez az alapgondolata a következő két versszaknak.

Végképp nem törődni azzal,
lesz-e még, aki ért,
szöveghúséggel fizetni
élethalálodért,

amíg van, ki e sorokat
olvassa, vagy rója.

Annak, hogy így lesz-e mindig,
nincs megmondhatója.

— Az idézett két szakasz közül az első vesszőre végződik, a második pedig nem kezd új, önálló mondatot. Végső leszámolás a gyötrő, szégyellni való tényekkel (melyekben passzív résztvevőként is, de ott voltunk, benne élve a korban), a robbanás-közelire tömörített csend uralmának megtörése után a „költő” már nem keres mindenáron értő elmét, „vevőt” az írásra, már nem törődik vele, egyúttal kétkedik is abban, hogy egyáltalán a jövőben lesz-e ilyen. Most az a lényeg, hogy „amíg van, ki e sorokat / olvassa vagy rója”, az a valót kapja, hisz a költő „szöveghúséggel” akar „fizetni” az élethalálért, kiszólva ismét a versből: „élethalálodért”, de az élethalál szó takarásában (hiszen volt már szó „takarásról” a vers elején...) ott rezeghet a haldoklás, a szellemi elhallgatás okozta haldoklás, illetve a társadalom haladásának megtörpanása miatti szellemi haldoklás (is).

— Itt, a tizenegyedik versszakban mintha ismét fordulóponthoz érne a vers. A „Lépések sehováiban” (mely a *Kettős látás* c. összeállítás X. darabjában a *Pneuma spirituális* c. versében is benne van) felidézi a

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

harmadik versszak „ahol nem láthat, aki lát” (ez a kifejezés előfordul a *Kettős látás* c. összeállítás XII. darabjában, a *Lélekmetsző Jack* c. rövid prózaversben is) által kifejezett ambivalens érzést, melyhez a részbeni feloldást ott a szellemi munka: „még dolgozik agyunk” adja meg (mely láthatatlan és kívülről ellenőrizhetetlen!). a lépések már fizikai mozgást sejtetnek, valami tényleges elmozdulást, ami lehet akár helyben járás, céltalan körök mentén lépkedés, de mindenesetre mozgás.

A diófa mint természeti tényező, a maga nagyságában, hatalmas lombzatának jelentőségében archaikus hatású, és ez a „diófa-halk remény” nem lehet olyan kicsi, bármennyire halk, hiszen a fa, melyet szimbólumként odaképzeltünk (mindenki a saját emlékeiben élő diófáját) saját magától szabályos és sokéves növekedés után kifejlesztett koronáján érlel és ad termést. (A dió mint érett, hasznos termés Turczi István *Közeledik* című vesében „Megtörtük a diót” fordul elő)

Lépések sehováiban

diófa-halk remény.

Az nem lehet, hogy itt a vég.

— Az eddigi összegzés, felismerés után most a vég megtagadása következett el ebben a sorban. A mozgás már a lépésekkel valahogy elindult, majd azonnal ez a megállapítás, felismerés hangzott fel.

Kezdődjön el a fény!

— Képletes felszólítás, aki érti, egyetért vele. Eddig nem volt szó kifejezetten a sötétről, legföljebb a szavak mögött lehetett érteni. Az irányváltás a fény felé fordulással kezdődik, a költő felszólításában olyan, mintha azt mondaná vele, hogy végre legyen rend és élhető világ.

— A tizenkettedik versszakban megállíthatatlanul elindul a jövőkeresés, „hol a kéz, mely / teremteni képes?” mely megérti a felsőbb hatalom rendelését, és cselekszik. A „bőven adni” mögött szinte hallani a „jó kedvvel, bőséggel”-t a *Himnusz*ból, amire azonnal ráfelel „Itt élned, hálnod kell”, a *Szózat* befejező sora.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Míg a *Szózat* utolsó versszakai a sorsba való beletörődést és a hazából való el nem mozdulást fejezik ki, addig itt, a *Hazádnak rend*-ben a befejezés felé haladó verssorok egy másféle szemléletű és más korban élő költő reménykedését fejezik ki a pozitív változásokban.

De hol van, mondd, hol a kéz, mely
teremteni képes?

Megértést bőven adni az
égi rendeléshez.

— Ez a két látomásos versszak lendületesen viszi végig a megkezdett gondolatot; a „...hol a kéz, mely / teremteni képes?” talán nem is csak képletes kérdése után a két utolsó versszakban a kéz szó megismérlése nélkül jelen van a kéz, a „gyerektenyér” a kéz részeként a még tiszta, „teremteni képes” jövő generációjának a tenyere (A teremtés sokáig csak az Isten képessége volt.). Ez a két versszak a tizenkettedik versszak gondolatának továbbvívője, és a vers lezárása. Itt a költő saját pozitív szemléletű egyéniségéből fakadó jövőképe magával ragadó lendülettel viszi a verset a befejezésig. Ismét kiszól a versből „homlokodig elér / Megérint puhán, fehérén, / mint egy gyerektenyér” —; érdemes felidézni saját emlékeinkből, milyen megfogalmazhatatlan és mindent feledtető, ha kisgyermekünk puha, fehér tenyere arcunkhoz ér. Ez a költő által megfogalmazott puha és fehér tenyér, mely még a tisztaság fehérségét tulajdonságaként hordozza, nem csupán kellemes érzéseket vált ki. „És érintése arcodon / súlyával megmarad” — a jövő generációjának puha fehér keze az a súlyt hagyja arcunkon, ami a felelősség a mostani felnőtteknek, hogy ez a kéz valóban eljusson oda, hogy annak legyen a keze „kéz, mely / teremteni képes” — kérdőjel nélkül kimondva a „teremteni képes”-t. Ez a remélt és hitt kéz többirányú fejlődést is kínál, ujsza szétnyílnak, a választás lehetőségének ígéletét hordozva.

Ha álom holdfény-batáron:
homlokodig elér.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Megérint puhán, fehéren,
mint egy gyerektenyér.

És érintése arcodon
súlyával megmarad
lassan szétnyíló ujjai
ígérete alatt.

**

Vörösmarty Mihály hazafias ódáinak legismertebb darabja a *Szózat*, melyet olyan körülmények között alkotott meg, amelyek nagy, gyökeres társadalmi változások bekövetkeztét ígérték, de nem vezettek célhoz. A *Szózat* erkölcsi felszólítás, buzdító beszéd, melyben a végső kicsengés ma talán kissé komornak hat, mégis a jelenben (az 1830-as évek jelenében) bízunk. Szerkesztése során Vörösmarty ismét és ismét megszólítja az olvasót, indokolja, amit mond, a megszólítások sorával közvetlenséget ér el, mindannyiunk ügyévé teszi, amiről beszél. Jellegzetes benne a reformkori szóhasználat, fogalmazásmód. Szerkezeti egységeit legtöbben ismerik, ezért itteni részletezése fölösleges.

Turczi István *Hazádnak rend* című verse többszörösen is szokatlan, meglepő. Eddig még senki sem merészelte a *Szózat* hatását „újra” kihasználni, mégpedig úgy, hogy egy mai versben annak témavilágát a rím- és a szövegszerkezet azonosságával, azonos versszakzámmal, sőt az olvasóhoz-hallgatóhoz forduló beszédmód alkalmazásával szólaltatja meg.

Turczi István benne él a mában, átéli a rendszerváltás óta állandóan változásban lévő társadalom eseményeit, közéleti ember lévén nem tud és nem is akar elzárkózni; a már-már naponta megújuló, sokszor egymással szöges ellentétben lévő történések forgatagában igyekszik megtartani saját belső értékeit. A vers elején a megállíthatatlan

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

kibeszélés után az ötödik versszaknál változik a beszédmód, ahonnan a jelen feladatai felé mutat, elszakadva a múlt megtörtént és még meg nem változtatható eseményeitől, majd a tizenegyedik versszakban ismét tovább lép, s ettől fogva már egyértelműen a jövő felé fordul. A *Hazádnak rend* című versével egy mai, a *Szózat*nál pozitívabb kicsengésű „szózatot” alkotott meg.

A *Hazádnak rend* köztudatba kerülése után remélhetőleg nem kezdenek el sokan és sokféle „szózos” mintájú verset írni: ilyesmivel csak az próbálkozzon, akit költői és emberi előélete igazol. Rendkívüli mélységű, beért belső munkára van (volna) szüksége, melynek mibenlétét talán az alábbi, Turczy Istvánnak alább idézett rövid prózaversével lehet megvilágítani:

A változás memóriája

(A *Kettős látás* c. összeállítás VIII. darabja)

Ha elfogadod, hogy az ismétlődés a változás memóriája, képessé válhatsz ritmizálni megfigyeléseid. Tevékeny tökéletlenséged formát nyer így, ha értelmet nem is. Megtanulhatsz parcellázni az emlékeid. Elgondolhatsz valamit, ami aztán persze más lesz. Mint egy elblitzelt háború. Gyakorolhatsz, amúgy sem árt; szervezz tükröket a soron következő mozdulathoz. Szívós munkával megsokszorozhatod az önmentő repertoárt. Csak beljebb, egyre beljebb, és figyelj a metronómra, ha kiesnél a ritmusból, kezdheted előlről. Sokáig tart, amíg minden visszakerül a helyére. Ha elfogadod, hogy az ismétlődés a változás memóriája, képessé válsz ritmizálni tévedéseid.

Budapest, 2010. február 24.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

SIPOS LAJOS: „...*KÍNOK ÉS ÁLMOK KÖZT...*”,

A „... *kínok és álmok [közt]...*” megfajtóinek könyvéről

A „...*Kínok és álmok közt...*” című Sipos Lajos által összeállított gyűjtemény előszavában a szerkesztő sorai olvashatók, bevezetik a Babits Mihályt bemutató kötetet, és a könyv végén a bevezetés néhány sora megismétlődik az *A betegség metaforizációja Babits költészetében* című, szintén a szerkesztő által írt részben. A kötet címében felsorolt ismert és jó nevű szerzők írásai előre sejtetnek valami érdekes és szakmai szempontú megközelítést Babits Mihály életéről, életével kapcsolatban, de az előszóban Sipos Lajos előjegyzi, megadja az egész összeállítás érzelmi hangulati bevezetését: „Babits Mihály kisdíák korában gyenge, vézna fiúcska volt, rendszeresen és könnyen megfázott, sokszor és sokat köhögött.” — A mű szerkesztője szeretettel, elfogadással fordul könyve (és korábbi könyvei) főszereplője, Babits Mihály felé, s a költő betegségeiről, lelki alkatáról, mindenirányú emberi kapcsolatairól a többi szerző is a szakmai korrektség mellett az emberszeretet és a költő iránti megbecsülés hangján szólaltatja meg mondanivalóját.

Első olvasatban, ha a szerkesztő által összeállított sorrend (és persze a szokásos könyv-olvasási rend) szerint haladva a könyv „történetében”, érdekes, egymásra utaló és egymásba kapcsolódó vagy akár egymás kutatásait, információit megerősítő részletek bontakoznak ki Babits életéből.

Czeizel Endre családfakutatása, az oldalági és távoli elágazások bemutatásával, majd Babits feleségének naplójából, fellelhető és kutatásra érdemes famíliarészének bemutatásával egybefogja a családfákat a kor társadalmi és szociológiai rajzával (is), egyben olyan információkat ad, amelyek mesze túlmennek és túlmutatnak a családfa felállításán. Kibontakozik a Babits ősök fája a 16. századtól, majd a

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

közvetlen leszármazások mellett az oldalágak, a keresztbe házasodások, illetve az ezekben fontos szerepet betöltő személyek jelennek meg.

A családfakutatással párhuzamosan megmutatkoznak minden kor, minden ős, előd környezetének jellegzetes foglalkozásai, amelyek férfiakra „bontva” a következőket mutatják; nemesi származás, szolgabíró, földbirtokos, ispán, plébános, asztalos, céhmester, orvos (szőlőművelő gazda is), üzleti vállalkozó, tanító, gazdász, falusi jegyző, vármegyei tisztségviselő, jogász — melyek az anyagi helyzetet, a család le- vagy épp felemelkedő korszakát jelzik. A női ágon, amit a nőkről, feleségekről tudni lehet; nemes előnevű, sváb származású, céhmester lánya, tanítónő, dalárdatag, paraszt származású, doktorátust szerzett nő, számtartó lánya, nemesi család lánya (ez utolsó a költő édesanyja).

Jellemzően a betegségek és azok előfordulásának gyakoriságára is utal Czeizel Endre, ahol több alkalommal szerepel légzőszervi betegség, (mely gyakori halálok, így a tbc, a Morbus hungaricus folyamatos felbukkanása a családi és rokoni körökben), izületi bántalmak, valamint daganatos megbetegedésekre való utalás.

A nemzedékenként megjelenő ősökkel jelen van a kor, amelyben éltek, gazdagon és sokoldalúan megmutatkozik az épp bemutatott ág külső környezete (nem pontosan leírva, hanem a történelmi, társadalmi ismeretekből tudható anyagi, társadalmi, egészségügyi helyzet révén mintegy közvetetten jelenik meg, vagyis már ismert, vagy utána olvasás során bővebben megismerhető), viszont az ismertetések, utalások, rövid leírások során érthető nemcsak szakmai körökben, hanem az átlagolvasó számára is.

Ezek a dokumentumok, melyekből a szerző információit merítette, Babits érzelmi kötődéseit és mentális szocializációs folyamatát is bemutatják, így szerelmeit, házasságkötését, házasságát, gyermeküknek örökbefogadását, és végigkísérik a költőt egészen haláláig. Mivel több adat Török Sophie naplójából való, így a szerző, ezeket más forrás nyomán alátámaszthatta, vagy ha egyéb dokumentummal nem tudta megerősíteni vagy cáfolni őket, csak erősen szubjektív adattal dolgozhatott.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

A családfatörténet fejezetében, a 80. oldalon érdekes, és többször nem ismétlődő információra bukkantam: „Csak félve írom le, de az információ valahol Illyés Gyula *Naplójegyzete*iben olvasható, miszerint Babits Mihály bizalmasan elmondta, hogy a kislány apja ő is lehetett” „... Babits Mihálynak e vágyálma nehezen fogadható el.” Ez a néhány sor, valamint amit Czeizel Török Sophie naplójegyzeteiből tudott meg, vagyis a házaspár nagyon ritka együttléteinek tényét, szóval ez annak lehet bizonyítéka, hogy az örökbe fogadott Ildikó akár Babits vér szerinti gyermeke is lehetett. (Az, hogy aztán ezt a feleség tudta, vagy épp valamiként elősegítette, a továbbiakban nem derül ki, sőt ez az információ nem ismétlődik meg más forrásból). Mindenesetre még a kutató Czeizel is hozzáfűzi: „Csak félve írom le...” — azért merészelem jelen gondolatsoromban ezeket felvetni, mivel a könyv szerzői nagyrész férfiak, és a jelen korban élve is szinte mindannyian erőteljesen Török Sophie-ra nézve (bár az elején leírtakat ismételve: mindannyian a kötete szerkesztőjének Babits iránti megbecsülésével és szeretetével összhangba írják, amit írnak), mégis többször előfordul a feleség leánykori és későbbi orientációinak, kapcsolatainak kidomborítása, persze elengedhetetlen Babits egész életének szemléletében, viszont egyes mondatokban mégis úgy hatnak a megállapítások, hogy az akár a mai korban is erősen kellemetlen és negatív színben tüntetik fel a feleséget. Talán nem itt kéne megjegyezni, hogy Szabó Lőrinc, épp Szabó Lőrinc, aki feleségül vette volna Tanner Ilonát, maga is megteszi a megjegyzést, holott ő maga sem élt olyan magánéletet, ami semmi kívánni valót nem hagyott maga után (sőt, házassági hűségben, szerelmi ügyben épp ő is tragédia részesekén/okozójaként emlegethető). Viszont az is igaz, hogy több helyen követi Czeizel a daganatos beteg költő ápolásában résztvevő Török Sophie-t, annak jelenlétét, illetve a jelenlétének fontosságát Babits mellett. Egyetlen dolog maradt ki, és ezt végig hiányolom a könyvben: sehol nem esik szó a költő betegsége mellett annak velejéről olyan szempontból, amit egy gégedaganatos ember ellátása jelent. Hogy a feleség végig (bár néha elmenekülve bármely ok miatt) mellette maradt, az feltétlenül Török Sophie szeretetéről tanúskodik. Hogy mi ez a le nem írt (és itt általam sem

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

kimondott) velejáró, azt az nagyon jól tudja, aki gégedaganatos beteget ápolt valamikor.

Czeizel Endre a vizsgálódás végén közzéteszi 21 magyar költő kedélyállapotával, utódaival kapcsolatos táblázatba foglalt megállapításait, valamint a könyv mellékletében követhetők a színesen leírt családfák elágazásaikkal együtt.

A családfatörténete fejezet egyes elemei óhatatlanul szükségesen, de más szempontból és más szakmai szemlélet mellett később ismét megjelennek a Babits Mihály pszichopatológiáját bemutató fejezetben, amely az előbb emlegetett családfa-fejezethez hasonlóan, a másik legrészletesebb és legérdekesebb része a könyvnek.

Szállási Árpád *Babits Mihály belgyógyászati kórtörténetében* érdekesítően, a jelen orvoslás tudásának szemléletében veszi sorra a költő betegségeit, kiegészítve orvostörténeti és más szakmai megjegyzésekkel. Szállási Árpád mindvégig különhatárolja Babits betegségeit és daganatos betegségét, bár a különböző, korábban meglévő betegségek, valamint a daganatos megbetegedés a végső időszakban párhuzamosan is jelen voltak. A rendelkezésre álló adatokban itt is jelentő szerepe van Török Sophie naplójának, valamint a kor gyógyítóinak megmaradt dokumentációiból merít a szerző, amit a fejezet végén be is mutat. Igazi orvos- és egészségügyi korrajz bontakozik ki, amelyben, mit a korábbi Czeizel-féle fejezetben, nemcsak a téma száraz kórtörténeti bemutatása, hanem a Babits körül élő, vele kapcsolatban lévő személyek, a kor gyógyító intézményei, neves orvosok, számos gyógyszer, fájdalomcsillapító, kezelési-ápolási mód, a költő ismerősibaráti köre, a védőoltások felfedezése és alkalmazásnak bevezetése, és még sok-sok más adat feldolgozásra került; valódi gyógyítás-történeti bemutatása (is) ez a kornak, ugyanúgy, mint a másik, a daganatos betegségekkel foglalkozó fejezet. Szállási Árpád is, mint a többi szerző, végigkíséri Babitsot haláláig.

Ennek a fejezetnek a dokumentumgyűjteményében az orvosi leletek másolatainak bemutatásán túl van egy érdekes elem, amit szeretnék megemlíteni. Mégpedig a ma újra kiadott és egy bizonyos szűk körben

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

népszerűségnek örvendő (bár korántsem olyan nagy népszerűségnek, mint valamikor) Mécs László papköltő versét, melyet a kórház lelki gondozója csempészett be Babitsnak. Mécs László 1941 júniusára Királyhelmeceen datálta versét. Mécs levelének fogadtatása a levél és a vers mellé írt feleségi bejegyzések szerint. „Minthogy a levelet elfogni nem tudtam, úgy segítettem, hogy a drága haldokló meg ne rémüljön, hogy nevetve, gúnyos megjegyzések közt olvastam fel a levelet.” Majd a Mécs-versről, amit a papköltő mellékel: „Kár volt e szép kricsz krakszért mert ezt a verset nem olvassa el soha senki.” Döbbenetes a levél, meg persze a vers is, azért döbbenetes, mert ezt egy pap, egy papköltő írja, aki vagy nincs tisztában Babits állapotával, vagy levele és verse kissé otromba közeledés a haldokló költőóriáshoz.

(Egy személyes megjegyzés: Szüleim az ezerkilencszázas években ismerték Mécs Lászlót, a papot, aki több évet töltött el Királyhelmeceen, ismert és híres volt prédikációiról, melyeket a közeli falvakból is tömegével mentek az emberek meghallgatni. Családunk akkor ott élő tagjainak elég volt a helyi, falusi pap prédikációja is.)

Amit Gyenes György ír *Babits Mihály daganatos betegsége* kapcsán szintén az előzőhöz hasonlóan, a testi betegségek egyik legsúlyosabbjának, a daganatoknak az ezerkilencszázharmincas években történő kezeléséről szól, mint az előző fejezetekben, itt is olvasmányosan, a hátra maradt naplók, orvosi leletek, orvosok levelezései alapján.

Jelentős részlete ennek a fejezetnek az a német nyelvű levélrészlet, melyet lábjegyzetben magyarul lehet olvasni, mely Babits műtétjének halasztásáról ír: „Hiszen az egész úgy kezdődött, mint egy politikai szomorújáték. Betegségének jelentősége háttérbe szorult a mögött a kíváncsi mögött, hogy a beavatkozást ne bízzák »nem árja sebészre«.” „Sok hónap múlt el, míg az elhatározás megszületett” — írta válaszában Rudolf Nissen (e fejezet szerzőjének fordítása), mikor 1980-ban Kabdebó Lóránt kérte Nissent, hogy közölje, amit még esetleg tud Babits betegségről. A gyógyítási tevékenység rendkívül igénybe vette Babitsot és persze a családját. A kor lehetőségeihez képest viszont

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

bevetették a legmodernebbnek számító kezelési módot, a sugárterápiát a műtét után. Itt is számos olyan eljárás, gyógyszer, kezelési mód sorakozik fel, mely ma már rég túlhaladottnak számít. A mai gyógyászati eszközök, gyógyító eljárások (csak) laikus ismeretében is csodálkozva és elismeréssel lehet gondolni a költő gyógyítóinak munkájára, ami persze abban a korban a lehető legmodernebb volt. Babits emberfeletti erővel tűrte és élte ezeket az éveket, a legrosszabb periódusokat leszámítva írt, és részt vett az irodalmi életben.

Rendkívül olvasmányos, és az élettörténet, a családja információit, Babits költészetében, írásaiban megjelenő, valamint a pályatársakkal kapcsolatos levelezés feldolgozásával, a mai pszichiátriai szemlélet és diagnózisadása alapján dolgozta fel az országosan szakmailag elismert és ismert szerzőhármas *Babits Mihály pszichopatológiáját*. Németh Attila — Rihmer Zoltán — Harmati Lídia tollából érdekfeszítő, és a pszichiátriai megközelítés titkaiba beavató elemzés nemcsak Babits pszichopatológiáját ismerteti meg az olvasóval, hanem (a fejezet határaihoz képest is!) érthető és változatos betekintést ad a lélekgyógyászat rejtelmeibe, mindvégig visszatérve a vizsgált személyre, az alkotóra, és bizonyítva vagy elvetve a felállított, vagy diagnóziscsoportba sorolt tünetek alapján, hogy mi az, ami Babitsra vizsgálódásuk szerint érvényes lehet.

Különlegessége a fejezetnek, hogy Babits Rorschach-felvételét közli, a Magyar Pszichológiai Szemle (szakmabelieknek írt) folyóirat 1941-es XIV. kötete 3-4. számából — ami azért külön érdekesség, mert a tesztről sokan és sokszor hallhattak, de valóban felvett és értékelt Rorschachot csak a szakmabelieknek áll módjában látni.

Ez a fejezet Babits Mihály és felmenőinek, tágabb rokonságának lelki sajátosságait tárja fel, ugyanakkor nem különíthető el sem a Czeizel Endre által írt, sem a Szállási Árpád és Gyenes György tollából származó fejezetektől. Sőt, Sipos Lajos *A betegség metaforizációja Babits költészetében* zárófejezetével együtt képeznek egységet, egy könyvet, olvasható, összefüggő és együtt megérthető kötetet.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Ez a könyv mint kutatásösszegzés az egyik legnagyobb magyar alkotó életének mindenirányú titkaiba ad betekintést. Olyan nemzedékekre visszanyúló társadalmi rajzot ad a családfe bemutásával, majd a betegségek, a mentális állapot vizsgálatával, ami az antropológia különböző területeit érinti. Így a kulturális, az orvosi, a pszichiátriai antropológiát.

A kötet kiragadva a Sipos Lajos által szerkesztett és gondozott Babits-könyvek sorából, önálló és a többitől független kötetként, a korábbiakat nem ismerve is rendkívüli élményt ad az olvasónak.

Gyakran jelennek meg híres emberek életéről, életrajzairól, titkairól tanulmányok, amiket a vásárlók elkapkodnak. Ez a könyv nem tartozik az efféle életrajzi könyvek közé, más célból készült —, mégis minden szempontból magasan kiemelkedő, olyan szinten írt és összeállított, hogy megérdemelne nagyobb népszerűsítést.

Azért van egy jó hírem: a könyv jelenleg még kapható Libri, az Alexandra és a Kis Mágiszter könyvesboltokban

Sipos Lajos: „...*KÍNOK ÉS ÁLMOK KÖZT...*”, Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 324 oldal

Budapest, 2007. július 13.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

JÓZSEF ATTILA

Medáliák című verséről

„Szabad ötletek” József Attiláról

Az idei emlékévként alkalom, és mint minden alkalom, megsokszorozza az emlékezést, az elmélkedést, és a művek értelmezését. Évfordulótól függetlenül, korábban számtalanszor felvetődött a kérdés, hogyan is jutott el jelenlegi helyére József Attila a magyar és a nemzetközi irodalomban.

Valamikori kötelező iskolai tananyagként kapott József Attila-élményeim inkább ellenállást, a versek, művek iránti ellenérzést váltották ki — akkoriban általános iskolában az *Altató*, majd középiskolai tananyagként főleg a munkásmozgalmi költészet volt kiemelve (s bár a kezemben volt az összes versek kötete, az előzőekben kapott ráhatások vagy lustaság miatt nemigen nyitogattam) —, s évtizedek múltán gyerekeim tankönyvéből, irodalmi szöveggyűjteményéből csodálkoztam rá egy egészen más József Attilára, aki olyan erőteljes hatással volt, hogy tovább kellett olvasnom a verseit. Nem csak egyet-egyét, hanem végig, az egészet. Az aktív olvasás, elgondolkodó megismerés nem csak a megmutatkozó költőnek, a még nem ismert verseknek szólt, hanem saját magam által, életkorom előrehaladtával szerzett tapasztalataimnak is. Úgy félévi rendszeres és már-már függővé vált versolvasás után fogalmazódtak meg az alább következő gondolatok, amelyekről nem állítom, hogy kizárólag nekem jutottak eszembe, viszont laikus lévén az irodalomtörténetben és irodalomértelmezésben, a versek adta felismerések — és gyakran nagy nevek által már megfogalmazott felismerések — mellett egy egybetartozó, de három irányba mutató vonulatra figyeltem fel. (Azt a viszonyt látom, hogy a diákok körében a kötelező tananyag ellenállást ébreszt mind a mai napig, de ez nem csak József Attilával kapcsolatban igaz, és ez már a humán-reál oktatás szakmai dolgaihoz tartozna.)

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Néhány verset kiemelek, amelyekről úgy érzem, hogy a költő egyes korszakait jellemzik, és ezek a korszakok egy-egy fejlődési szakaszt jelentenek. Ezekre később visszatérek, most pedig következzenek az észrevételeim.

Az első ilyen lázadó gondolatom az volt, hogy vajon ki, és mikor fedezte volna fel József Attila költői nagyságát, zsenialitását, ha a második világháború után Magyarországon nem úgy alakul a politikai helyzet, vagyis ha nem kommunista eszmék uralkodnak, hanem az élet megy tovább a háború előtti társadalom bomló, vagy megmaradó keretein belül, a nyugat-európai országokéhoz (részben) hasonló módon. A szocialista, a kommunista költő megtalálása, felfedezése nagy kihívást jelenthetett a baloldali nézeteket valló és a rendszerrel valamennyire együttműködő irodalmároknak, irodalomtörténészeknek — akikről feltételezem, hogy az állami irodalompolitika követése akkori szemléletük szerint helyes volt.

József Attila, akinek egész élete során csak a minden képzelet meghaladó szegénység, az emberi és társadalmi meg nem értés, az elutasítás jutott; ebben az új politikai helyzetben sokaknak lehetőséggé vált, hogy saját tehetségüket, munkájuk fontosságát igazolják, és bizonyítsák vele — vele, akinek saját kora (és korának író társai) soha nem adtak annyi, hogy egy állandó bérelt szobát fent tudjon tartani, és naponta egyszer biztosan jóllakják. S hogy baloldali beállítottságú lett, volt, az nem is lehet kérdés, hát ugyan mi lehetett volna, mikor a félkapitalista-félfeudális társadalom elnézte jelenlétét, de nem hagyta semmi módon, hogy osztályt, réteget válthasson; eszmei rendszere nem azonosulhatott azokkal a polgári eszmékkel, amelyek mindenáron az alul lévő osztályok, rétegek lent tartására törekedtek. Ez a baloldaliság viszont még nem az a baloldaliság volt, amelyik később a szocializmusra hivatkozva mint szocialista, mint kommunista költőhöz fordult József Attilához.

Révai József kultúrpolitikusként, Lukács György esztétaként és irodalomtörténészként, Horváth Márton pártpolitikai irodalmárként foglalkozott József Attilával — nem beszélve a kevésbé ismert nevekről.

A tömegek számára ismeretlen József Attila az a József Attila lett, aki maga a baloldali költészet, akit ha másként nem, (másokkal együtt) a

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

kötelező tananyagokból, a szavalóversenyekről, a rádióban, televízióban előadott művekből, Ki-mit-tudokból, széles rétegek ismertek meg, a médiák akkori állása szerint szinte az egész ország (nem volt más nézhető, hallgatható fórum). A kor eszmeiségétől függetlenül, az irodalom, a művészet rendszeres napi műsorokban való bemutatása, a népzenevel, a népzenei módszerekkel való foglalkozás, a visszatérő rádiós színházi esték, versek felolvasása, később tv-közvetítések a mindennapokba hozták be a művészetet.

József Attila a maga korában egy volt a tehetséges fiatal költők közül, akit még nem igazolt az idő és a folyamatos siker, s talán évtizedekig, napjainkig is eltartott volna, hogy valaki elővegye, és tehetségének megfelelő módon vigye be a köztudatba, hogy ki is ez a költőseni — így mégis szerencsésnek kell tartani, hogy az ötvenes években jó szemű és (nézeteiktől függetlenül) hozzáértő emberek emelték be a költőt az irodalomba, bár eszmei cél is volt a beemelés mögött.

(Napjainkban erősen megfélemeztek a nemrég elhunyt Petri Györgyről, akinek költészetéről nem igen hallani az utóbbi időkben. Vajon őt mikor, és kik fedezik fel ismét?)

A másik két gondolat az előzőhöz lazán kapcsolódik; részben elválaszthatatlan, részben pedig nagyon is elválasztható egymástól, mert az egyik a másiktól ered és táplálkozik, a másik meg úgy hat vissza az elsőre, hogy nem engedi, hogy az elválasztódjon tőle. Ezek a szocializációs folyamat és a költő stigmaként megélt betegsége.

A dolog közepébe vágva, a kíváncsiságot jobban ingerlő, és nehezebb irányról jegyez meg néhány dolgot, amik nagyon kiragadottak, és csak a szocializációval együtt érvényesek, de mégis megkísérlem külön megfogalmazni. Ez a pszichiátriai betegség.

Az Egészségügyi Világszervezet jelenleg elfogadott meghatározása szerint az egészség a fizikai, szellemi és társadalmi jólét. — Vagyis ha ezekből bármelyik tényező hiányzik, nem beszélhetünk egészségről. Korábban a betegség hiányát nevezték egészségnek. József Attila életében a társadalmi jólét mindvégig hiányzott.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Mikor ez a stigmává vált betegség megfogalmazódik, mégpedig a költő halála után egyik orvosa, Bak Róbert által, úgy, hogy József Attila betegsége hosszú, folyamatos és rossz prognózisú volt — ez valójában az akkori kor viszonyai között (gyógyítást értek), részben magyarázat, részben háritás, legalábbis nekem, a mai olvasónak. Ha utánanéziünk ennek a betegségnek, érdekes dolgokat olvashatunk róla, csak megfelelő szakmai anyaghoz kell jutni; és alapvetően a kort, és a dátumokat kell figyelni.

Ez kétszálú folyamat, mert van először József Attila és betegsége, másodsor a betegség kezelésének lehetősége a kor szerint, amit az akkori gyógyítók a legmodernebbnek s legjobbknak ítéletek meg.

József Attila első önmaga ellen fordulási kísérlete gyermekéveiben volt (kilencéves, 1914), ami szerencsére nem járt a lelki megrázkódtatáson túl nagyobb testi traumával. Amennyiben ez egy kezdődő betegség első zajlása, úgy nem kellett volna a rendkívüli szegénységben és lelki nyomás alatt élő ifjúnak nyolc évig várnia a következővel (itt nem a szomorú kísérlet be nem következett hiányolom, hanem azt erősíteném, hogy aki beteg, az nagy gyakorisággal keresi ezt a megoldást!). Ez a második 1922-ben (gyógyszerrel) történt meg. A pubertáskor haladtával aktív, titkolhatatlan tüneteket kellett volna mutatnia, és ami fő, lassú szellemi leépülés kezdeteit, amelyek, ha ez a betegség folyamatos és rosszindulatú, okvetlenül a biztos elbutuláshoz vezettek volna — de József Attila közben tanult, írt és elviselhetetlen viszonyaihoz képest igyekezett kilépni társadalmi osztályának béklyóiból, legalábbis szellemi téren. (A harmadik szándék, 1923-ban, amikor Makó határában a sínekre fekszik — szerencsére eredménytelen marad; negyedszer 1929-ben, Vágó Mártával való szakítás után idegösszeomlása lesz, [idegösszeomlása, és nem öngyilkossági kísérlete!], amit Balatonlellén szanatóriumban kezelnek. Aztán az utolsó, visszafordíthatatlan esemény: 1937-ben, szanatóriumi kezelés után (ekkor kapja meg a végső, stigmatizáló diagnózist), aminek szándékos vagy véletlen történésére nincs tanú, és nem mondható ki, hogy véletlen volt, de az sem, hogy önszántából került a vonat kerekei alá. [Garamvölgyi László, rendőrségi szóvivő körülbelül 3-4 évvel ezelőtti könyvében vitatja az öngyilkosságot] — csak hogy időrendi sorrendben és időben el legyenek határolva egymástól ezek a tragikus történések). Mindezek között aktívan részt vesz az

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

irodalomban, társadalmi problémákkal foglalkozó csoportokban, számtalan munkahelyen próbálkozik (fizikai, szellemi), költői sikerei vannak.

Bak Róbert nyilatkozata, amellyel végleg stigmatizálja József Attilát, és amelyben megvédi szakmailag az orvoslást, a gyógyítás akkori ismeretei szerint biztosan igaznak látszott, hiszen az új, napjainkban meglévő pszichiátriai betegségfelosztások, diagnózisok és az új kezelésmódok csak jóval később következtek el.

Pszichológus ismerősömet megkérdezve; a Rorschach-próba helytálló, és abban a korban is biztosan diagnosztikus értékű volt, ezzel nem lehet vitatkozni — azt viszont felvetem, hogy nem valószínű, hogy sok magasan intelligens, és nyomortól, társadalmi kirekesztettségtől, születésétől állandó szorongásban élő, a teszt tesztelésére kiválasztott József Attila-helyzetű emberen mérték le, hogy vajon hányan mutatnak még ezekben a viszonyokban hasonló értékeket. Az éhségnek, a pénztelenségnek, a környezetnek, rokonoknak, jótévőknek, a társadalomnak kiszolgáltatott ember félelmeit nehezen értheti meg, aki sosem volt éhes, legfeljebb egy-két hétig, és sosem hált az utcán, csak néhanap átcsavargott egy-egy éjszakát.

Persze tudom, József Attila korában tömegek éheztek (és utána, a mai napig is), és voltak lakás és munka nélkül, mégsem fordultak önmaguk ellen, az viszont tagadhatatlan, hogy ennek a kornak igen magasak voltak a befejezett öngyilkosságokat jelző számai. (Megemlítem itt Mollináry Gizella regénytrilógiáját, amit ponyvaregényként tartanak számon, mégis visszatérő motívum benne az öngyilkosság mint megoldás.) A kor hatására kialakultak és tömegesen terjedtek bizonyos viselkedési minták, amiket minden oldalról elítéltek, az egyházak, a társadalom oldaláról — tevéleg viszont senki nem tudott, vagy nem akart beleavatkozni, mivel az igen nagy anyagi és emberi ráfordításokat kívánt volna, pl. felkarolni az éhezőt, esetünkben József Attilát; támaszt és befogadást nyújtani, és itt ismét csak József Attilát említem.

Lelki betegségekre valóban ható gyógyszerek az 1950-es években jelentek meg (a fenotiazin származékok, a prometazin, ami mai napig forgalomban van, és az első nagy sikerű és épp az utóbbi években [új, hatásosabb gyógyszerek miatt] kiszorult klórpromazin, vagy francia nevén a Largactil, ami évtizedekig segítette a pszichés betegek kezelését). Tehát a költő orvosai még nem rendelkeztek ezekkel, és a gyógyszerek nemléte is azt mutatja,

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

hogy a betegség bár hasonló, mégis más irányú lehetett, mert csupán lelki ráhatással és modern gyógyszerek nélkül nem tudott volna a költő „költetni”, tanulni, és általában a világban a konvencionális kereteken belül annyira megfelelni, hogy a környezet csak annyira is elfogadja, amennyire ezt tette.

A freudi hatás kétségtelenül érvényesült, a gyógyászat akkoriban nagyot, úgyszólván a mindent várta tőle, — azóta számtalan más irányzat kifejlődött, kereszteződött, és vált divatossá vagy elfogadottá, de a legsikeresebbek a mai napig erősen támaszkodnak a medicinákra *is*. Az akkor újnak számító pszichoanalízis abban a formában, ahogy ott alkalmazták, visszaszorult, de költőnk korában sokat vártak tőle, és a gyógyítók valóban igyekeztek a kor legmodernebb lehetőségei szerint gyógyítani.

Az orvos nyilatkozata alapján kialakult kép csakis az lehet, hogy József Attila szándékosan választotta a vonat kerekei alatti halált, legalábbis ezt sugallja a szakmai állásfoglalás. Könnyebb olyan ember halálát ilyen szemszögből nézni és megítélni, aki már több alkalommal megpróbált véget vetni az életének. Amikor legutoljára Szárszóra kerül szanatóriumba, nem biztos, hogy skizofrén epizódja volt. A mai orvoslás leír olyan betegséget, amely nagyfokú szorongással, depressziós tünetcsoporttal jár, amibe belefér akár a hallucináció, vagy a téves eszmék átmeneti megjelenése, és ez mégsem skizofrénia — jó és hatásos gyógyszerekkel gyógyítható, egyensúlyban tartható (a költő korában még szó sem volt ilyenekről!). Az évek óta tartó analízis negatív beérésének is lehet tekinteni ezt az összeomló állapotot, hiszen az analízissel a „romlott kölkök” jöttek elő, de nem kapott olyan irányú segítséget, ami ebből a minden-tudás állapotából kisegíti, vagy felnőtt énjének elfogadásában, helyzetének megélésében segíti (még nem voltak meg ezek a technikák), gyógyszeres segítség nélkül jelenünk terapeutái is igen nehéz helyzetben lennének a hatásos és használt pszichoterápiákkal.

A másik, és a lelki betegségekől nehezen elválasztható gondolatmenet József Attila születésétől haláláig a személy, József Attila és a környezet kapcsolatára vonatkozik. Ebben számtalan vonal különíthető el, én azt a kettőt próbálom megragadni, ami a rengeteg elágazás és mellékszál mellett állandóan jelen van (vagy jelenlevőnek érzem). Ezek a nőkhöz, és ezzel

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

együtt az anyához, a családdhoz való kötődés, a másik a világhoz való viszonya, ami azokat a kapcsolatokat jelentené, melyek meghatározták az egész családon kívüli életet (ez a kettő nem választható élesen külön, hiszen egyik a másiból táplálkozik, az elválasztás csupán az értelmezés miatt történt).

József Attila beleszületése családjába olyan eseményláncolatokat indít el egyéni szocializációjának alakulásában, amik születése percétől meghatározzák és prognosztizálják életének alakulását. Átlagokat tekintve, az 1905-ben Budapesten szegény körülmények közé születő gyermekek életútja nem vezet a polgárosodott világba, szinte kivétel nélkül az osztály, a réteg keretein belül élnek egész életükben — ez általában így van, mivel a felsőbb osztályoknak nem áll érdekükben a saját maguknak szükséges munkaerőt olyan helyzetbe hozni, hogy ne legyen meg az utánpótlás mosónőből, szappanfőzőből stb. Osztályt, réteget „ugrani”, ebből kilépni csak nagy erő ráfordításával, ritkán lehetséges, — a leggyakoribb mód (még napjainkban is!) a házasság; ez történik a József lányokkal. József Attila zsenialitása és mély érzései ellenére nem tudja áttörni ezt a falat, őt nem fogadja be egyetlen felsőbb réteg sem házasság révén.

Az anyai gondoskodás olyan jellege, ami a kisgyerek nyugodt és boldog fejlődéséhez szükséges, a rendkívüli nehéz körülmények között nem lehetséges, az apa távozása után pedig az anya állandóan dolgozni kényszerül, és akarata ellenére elszakad az anyai, női szeretetet, biztonságot igénylő kisgyerektől. Állandóan költözik a család, nincs egy állandó hely, amit hosszú távon otthonnak lehet nevezni, és ez az életforma válik állandóvá később a felnőtt József Attila életében is, és ekkor is főleg az anyagi kényszer miatt.

A mama halála után rendkívüli módon próbál összetartani a három testvér, szinte a külvilágtól elzárkózva. Nem nagyon találtam olyan adalékot, hogy lett volna valaki az oldalági családból, a szülők testvérei, szülei közül, aki felbukkanva a konvencionális családi mintákat átadhatta volna, és valós törődést, érdeklődést mutat irántuk. Ez az elkülönülés, az állandóan jelen levő félelem a megélhetés gondjaitól, a rendkívül nagy lelki megterhelések, a magány, a pubertáskorban megvillantja József Attila rejtett világát, az első verskezdeményekben 1916 táján, pl. a *Kedves Jócó*-ban. Ez az a lehetőség,

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

ahol elszakad a mindennapok rettegésétől, és valami többet, szépet tud megmutatni magából. Ez a megmutatkozási vágy valószínűleg mindenképp jelentkezne jobb szociális helyzetben és sikeresebb szocializációs folyamatban is, de valószínűleg később.

A korai minták, így az állandó költözködés, az egyenetlen és kiszámíthatatlan emberi kapcsolatok más-más szinten, de állandóan jelen vannak: a testvéreknél tett látogatások hirtelen megszakadásai valami sértődés miatt, a sógor megjegyzése miatt, aki nem látja szívesen, hogy Attila megint az asztalnál ül, de azért még támogatja a tanulását, csak itt ne legyen jelen; ide-oda utazgatások, ahol nem tud állandó helyet és nyugalmat találni; kapcsolat sok-sok emberrel, kiadókkal, és alighogy elkezdődik valami jó, rögtön beüt egy negatív esemény és félbeszakítja. Az elfogadó szerelmi társ megtalálásának próbálgatása olyan, mintha minden nőben azt keresné, elfogadjá-e őt, akar-e lelki anyja, és ugyanakkor a szerelme lenni. Kezdeti sikerek a költészetben, hatalmas elutasítás számos területen: verseivel többször kerül jobboldali körökben „botrányba”; a *Tiszta szívvel* című vers után következik az egyetemről való eltanácsolás, ahol nem elég az az indok, hogy az ominózus vers megírásakor már napok óta nem evett József Attila — ezt a professzor meg sem hallja, vagy el sem hiszi, hiszen az ő világában ilyen nincs, fogalma sincs azokról, akik száján érezni az éhezés jellegzetes szagát. Az egyház nézeteivel ütköző gondolatai miatt évekig húzódó, komoly ítélettel fenyegető perek indulnak ellene, amik aztán felmentéssel, vagy enyhe elmarasztalással érnek véget. Ezek mögött végig jelen van a szomorú tény, a pénztelenség és a kiúttalanság.

Hosszantartó nagy szerelem alakul ki közte és Vágó Márta között, aki kapcsolatai révén ideológiailag is hat rá. A házasság a társadalmi különbségeken túl még számos ok miatt nem jöhet létre.

Egyetlen nő van, akivel társként hosszabb ideig képesek egymást elfogadni, ez a nő Szántó Judit. Eszmei vonatkozásban is hatással vannak egymásra. Amikor azonban József Attila megírja az *Ódát*, amit egy másik nő iránti eszmei fellángolás ihletett, Szántó Judit öngyilkosságot kísérel meg, és ezután kapcsolatuk hamarosan megszakad. Maga a költő is próbálkozott már kilépni a szorongató világból, de Szántó Judit kísérlete valószínűleg mint elfogadhatatlan tükörkép nézett vissza rá, és siettette a kapcsolat

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

megszakítását — ezt azért tartom érdekesnek megjegyezni, mert maga József Attila sem tudta azt a cselekvést elfogadni a nő részéről, amit korábban vele kapcsolatosan sem tudott környezete.

Az életút során az alapvető és állandóan mindent meghatározó a pénz hiánya, és az emberi kapcsolatok időlegessége (állandó vibráló közeledés és taszítás a testvérekhez, a munkához, a tanuláshoz, a költőkkel, írókkal fenntartott kapcsolatokhoz), és ezek mellett, vagy inkább felett Bécs, Párizs, tanulás, kötetek megjelenése. Közben belép a pszichoanalitikus kezelés az életébe 1931-ben, amikor a Szegeden élő Rappaport Samu munkáit javítja stílárís és nyelvhelyességi szempontból — fizetésként a pszichológus pszichoanalitikus kezelésben részesíti József Attilát neurotikus panaszai miatt.

(A neurózis mai fogalma a Magyar Nagylexikon szerint: olyan, nem az elmebetegségek kategóriájába tartozó pszichés betegségek gyűjtőfogalma, amelyeknél a magatartás, [fóbia: elkerülő viselkedés, introverzió, kényszeres tünetek stb], az élménymód [negatív önértékelés, negatív szemléletmód, örömtelenség, stb] és a vegetatív idegrendszer [a szorongás vegetatív tünetei: szívdobogás, remegés, légszomj, szédülés, stb, szexuális zavar, gyomor és bélpanaszok stb], tartós zavara lép fel a kedvezőtlen genetikai és szocializációs hatások alakította személyiségben. Az elnevezés William Cullen [1710-1790] skót orvostól származik. Sigmund Freud neurózis tana szerint a neurózis a tudattalan ösztönkésztetések [ösztön-én] és a társadalmi elvárások, korlátok [felettes-én] konfliktusának eredménye. A magatartástudományokkal foglalkozó kutatók szerint a neurotikus zavar tanult viselkedésforma, amelynek gyógyítása újratanítási módszerekkel történik [magatartás-terápiák]. A korábban használatos neurotikus betegség-kategóriák [a neuraszténia, hisztéria, pszichaszténia] ma már háttérbe szorultak. Jelenleg tünettani meghatározásokat használnak a neurotikus megjelölés helyett [pl. pánikbetegség, szorongásos zavar, fóbiás zavar, agorafóbia, kényszerbetegség stb.]. A pszichoterápiás eljárásokat szükség szerint egészítik ki a korszerű gyógyszeres szorongásoldó, antidepresszáns kezelésekkel.) — eddig a hosszú lexikoni meghatározás.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

A fenti lexikoni leírásban nincs benne, de: a neurotikus beteg nem elmebeteg, bár egyes szakaszaiban átmenetileg mutathat ahhoz hasonló tüneteket. (Pszichiátriai szakkönyvek leírása.)

A betegség (mint a társadalmi jólét hiánya!) és a szocializáció együtt egyszerre van jelen, szinte a születéstől a halálig.

Vannak visszatérő szavak, kifejezések, melyek sajátjaiként érthetők, mintha egybeépültek volna magával a személlyel. Például:

— vashabú, orsózáj, transzformátor, tőke, szövőszék, szövönő, üzem, kalapács, szén, vas, olaj, futószalag, sín, vasszilánk, vasút, vonat, cella, börtön, belek, foltozott fenék, naprendszer, sejt, őssejt, determinált, elmebaj, és számtalan sűrített metafora, pl: szörnyállam, bársonypenész, hajnalbíbor, fülke-fény, stb.

A Medáliák és az *Eszmélet* — a két vers keletkezése között öt-hat év telik el — egyaránt tizenkét egységből, tizenkét szakaszból áll.

Tizenkettő az apostolok száma, tizenkettőhöz kapcsolódik a teljes kör, a kozmikus rend; mint 3x4 egyaránt jelképezi a spiritualitást és a világi rendet; a csillagövi jelek száma; az év tizenkét hónap; tizenkét óra nappal és tizenkét óra éjszaka; a kozmikus fa gyümölcseinek száma; csillagok, mint Izrael törzsei; karácsony eredeti napjainak száma; ismert mítoszokban tizenkét napig tart a káosz és a kozmosz párbaja; Krisztus stációjának száma.

A Medáliák (1928) egy korszak záróverse. Az a költői korszak ez, amelyben József Attila próbálgatja, és kipróbálja tehetségének útjait, egy-egy versben hasonlítva az előtte író költőnagyságokra, új, egyéni hangot keresve, és találva; melyben nagy hatással volt rá az avantgárd, a szürrealizmus.

A Medáliák ennek a korszaknak a végén keletkezett, és az eztán következő versek új, egyéni hangon szólalnak meg, melyben a költő folyamatos fejlődése, eszmeisége, a körülötte lévő világ változásai, saját pszicho-szociális fejlődése jelenik meg.

Ez a tizenkét versszakra való felosztás, és a versek megírásának hosszabb ideje; talán még az is, hogy önálló címmel lehetne egy-egy egységet, versszakot, vagy egységet alkotó két négysorost jelölni: ez közös a két versben. Magam részéről mindkettőt korszakhatároló versnek gondolom.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Maga a *Medáliák* című vers hosszú, több mint egy éves időszak alatt készült el. Előzőleg gondolatvariációi megtalálhatók a *Borostyánkőbe én be nem fagyok* címűben.

A vers érthető és találgatható mondanivalóján túl valóban *színes* vers: megjelenik a zöld (cincér, gyík), ami később kiegészül a piros, a vér (piócahalász — az orvosi pióca vérszívással vérnyomást csökkent, életet ment, jellemzője a kornak), alma (piros, zöld, sárga lehet), a fehér (hab, ón, tej), jáspis, borostyán (mindkettő lehet sárga és annak árnyalatai, barna, vöröses, zölde, esetleg kékes), fekete és szürke (gyász, bádog), és az utolsó szakaszban az emberfajták színeinek felsorolása.

Az I. szakasz a tudatra ébredés, a természet egységéből való kiesés, kiűzetés fájdalma. Vége az állat, növény és az égitest egybetartozásának, „most lelkem: ember — mennyem odavan”, míg még elefántként az irány a fent: „fölnyújtottam ajkukhoz a fát”.

A II. a személyes jelen szégyenének és ezzel a gyermek fájdalmának összerendezése (az élő játék kővé varázslódik [felnöttség?]), és erre a választalan tompa merev világ következik; „A csöngés tompa tóra hull”, lefelé tart az irány (a VI. medáliában visszatér a tó); megfagy a növény életének értelme, a virág, és minden időleges, mint „elvált levélen lebeg a világ”, se lent, se fent, se kint, se bent.

A III. a reális világ, ahol folytatódik a levél önkéntelen lebegése a gém (tud és akar repülni) lebegésével, és a valóság képei között, függ az alma (egy valóságos, vagy a bűnbeesés gyümölcse?), melyen át a féreg *behatol*; a gyümölcs önmaga előképét, eredetét látja meg, kinézve önmagából, „és mindent belát”, talán az ifjúság jelképét, e gyermeki kezdetet látja, amikor még a vers, maga József Attila, almavirág, (hamvasan szép és illatos az alma virága), amiből bármi lehet. Az a függő alma a költő feje felett van. Az irány: fent.

A IV. először teljesen értelmetlennek látszik, mintha nem mondana semmit. Többször visszatérve rá a megfoghatatlannak, az elérhetetlennek, az elveszítettnek, az érte nyúlni már nem érdemesnek a közlése jön elő; hab, ami beleolvad a tejbe (cukrozott tej, csecsemők táplálására, vagy nagyon éhes ember itatására), zörej, ami belerezeg nyomtalanul a környezetbe, „meredt éjjelen”, vagyis a kollektív ősi félelmekkel teli éjszakába vegyül bele; ónos

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

víz alól ki venné ki a kést, és minek (ón, fehéres színű fém, tulajdonképpen a cin, amit edényjavításra használtak); és a leszakadt gomb — mindez talán maga a költő. Ez mind hiábavalónak érezhető, úgy mint a cselédlány kilátástalan sorsa (a lány később ismét visszatérő alak), s végül a kilátástalan és szorongató gondolatsorból és fényekből kiszólítja magát, vagy valakit: „hazatalálsz még, szedd a lábodat”.

Az V. medália a meg nem váltó, vigaszt nem adó bálványá lett isten képe, amelyen a külső dicsőség a jáspis (a színek!), nincs értelme ettől várni valamit, ám a befejező sorokban, a bomlás iszonyú képe mellett ismét visszatér a kozmikus egységbe való beleolvadás, annak lehetősége, hogy egy ember története hatással van a világ egységére: „S ha megrándul még bőröm, az egek”, és ezzel a rándulásával minden megmozdul hátulról előre; a csillagok, a kukacok.

A VI.-ban visszatér a tó, melyre kívülről kell hatni élettelen anyaggal (kő), hogy láthasson, ez a látvány leíratlanul is ellentétben van a búza (szemek!) kipergésével, mert a búza az élet, a valós étel és az ismétlődő körfogás. A tó nem magát veti ki, a kő nyitja meg szemét, ez a szem pedig egyéni és külső világ háborúit látja. Tovább folytatódik a világgal való egység, amit külsőnek érez, nyugodtan vesz tudomásul.

A VII. rész reális képpel indul, valós élményháttere lehet, felszólít, „szerezd a lányt”, ez a lány lehet cseléd, mosónő, szövönő. A tenger habjainak tisztasága villan fel a második szakaszban, talán ezekbe akar behorpadni, velük egygyé válni József Attila — ezek a tengerek képzeletbeliek, a szándék és a lépcsőházak fogják közre.

A VIII. szakaszban kinéző alak, az ügyész (sógora is ügyész volt), mint a borostyánba keletkezése során befagyott rovar, kinéz és szemléli a költő pusztulását, belebomlását a környezetbe. Az utolsó sorban a mások, a szintén tehetetlenek, az öregek melegének reménye villan be.

A IX. medáliában (az elsöben kezdődik) visszatér az állati létbe; a reménytelenség fokozhatatlan, az ágyrajárónak soha nem lehet saját családja, oly mértékig kibírhatatlan ez a szegénység, hogy fegyver nélkül, de „ölni szeretnék, mint mindannyian”. Ez a tehetetlen és kiszolgáltatott harag szólal meg a *Tiszta szívvel*-ben: „Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök.”

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

A X. medáliában több szint van, a legelső a vetés, fölötté a fellegek, és aztán az ég, az ég fölött „egy cirógatás gazdátlan lebeg”. Ez a cirógatás, az elfogadás, a szeretet mindenk fölött, az ég fölött van. A szintek és irányok már megjelentek a II. és III. medáliában. Ez a szakasz optimista lezárású, hisz reméli, hogy ebből a cirógatásból jut neki, olyan bőven, hogy túlcsordul, és egészen beborítja, mint a szomjas, gyorsan kortyolót a túlcsorgó gyógyborok.

A XI. szakasz több vonatkozásban eltér az előzőktől. Minden medália tíz szótagos, jellemzője a sorok végén a kettős gondolatjel, lehetőségét kínálva az esetleges folytatásnak. Itt változik a szótagszám: nyolc lesz, és a gondolkodást, gondolatok áramlását jelző gondolatjelek elmaradnak. A két versszak groteszk tükröképe egymásnak. A színek itt is erőteljesen jelzik a mondanivalót. Az első négy sorban a felnőtt férfi (a költő épp huszonhárom éves ekkor), akin/akiken jáspis a korona, (előzőleg: „Disznó, de akin jáspis a csülök”), koruknak megfelelően elvárt viselkedéssel eddegélnek, és a gyümölcs merevebb és rágni valóbb, mint a másik szakasz gyümölcse, mely lédús és széteső; a felnőtt kezében azonban a hold, az új hold van, ami az éjszaka, az elmúlás jelképe, az éjszaka erőinek fénye. A második szakaszban a huszonhárom csámpás kölyök fején sityak van, (papírból? rossz textilből?), és gátlások nélkül szürcsölöznek. Az ifjak kezében az új nap lángol, az ifjúság korlátlan lehetősége, a mindenné válás reménye.

Az utolsó, a XII. medália befejezetlen, lezáratlan. Talán csak megszakadt a gondolatmenet (az előző medáliák is hosszú idő alatt álltak össze ebben a formában), vagy későbbi befejezésre gondolt a költő, olyan összegzésre, ami az összes eddigi műveit vagy ezt a verset méltóan zárja le; — lehet találgatni, miért. Mivel a *Medáliák* ciklussal nem ér véget József Attila költői pályája, és maga a *Medáliák* összegzésnek tekinthető, így a záró versszak mintegy utal arra, hogy további versek következnek.

Az *Eszmélet* ismét egy korszak határát jelző vers. József Attila a *Medáliák*-korszak óta egyéni hangján mutatkozik meg, és mire elér az *Eszmélet*-hez (társadalmi és személyes kapcsolatokat köt és szakít meg; perbe fogják; szocialista/kommunista eszmének kötelezi el magát; elkezdődik és tart pszichoanalitikus kezelése; összeköti életét Szántó Judittal), ismét egy költői fejlődési korszakra tekinthet vissza.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Az *Eszmélet* (1934) a hajnal képével indul, a reggel, a hajnal visszatérő képe József Attilának. Az I. szakasznak a Hajnal címet szánta a költő. Nem írja le, de mégis látszik, ahogy sötétből a vörösön át a nap sárga majd fehér fényét érzékelteti, egyetlen szín sincs megemlítve — a hajnal és a világosság így követik egymást; a hangulat nyugodt, bizakodó. Az ég és a föld egysége megszűnik, semmi erő, semmi feszültség nincs; „eloldja az eget”, „tisztá lágy szavára” önként jön el a reggel.

Ez a nyugodt hang végigvonul az egész versen. Néhol talán beletörődő, majd ismét tényszerű megállapításokat tesz, de nem zökken ki.

Mindegyik versszak önálló vers, mégis kapcsolható az előzőkhöz, akár felcserélhető, az összhatáson nem sokat változtatna. A sorrend azonban mégis fontos lehet, a szakaszok egymásra következése mintegy rejtvényt ad fel az olvasónak.

A II. szakaszban tovább megy az elfogadással, az álom színei olyanok, amilyenek, és a belekerülő „porszem el nem hibbant”, vagyis a felmerülő rossz nem rontja el a hangulatot, nem indít el szorongást (hibban, meghibban, megbolondul értelemben használatos). „Most homályként száll tagjaimban / álmom s a vas világ a rend”, nincs határozott emlékkép az álomról, az álom álmoként viselkedik, beleszáll a tudat homályába. A következő sorok fordított világa még az álmoképek közé sorolható.

A III. tényközlő megállapítások önmagáról és a körülményeiről. Borzongató a megállapítás: „Sovány vagyok, csak kenyeret / eszem néha,” ez a tény semmit nem mond annak, aki nem tudja, hogy József Attila szinte egész életében éhezett. A gondolat azonban megy tovább, és nem zökken ki, megtartja a higgadt tényközlést.

Ebben a három szakaszban érezni lehet a csendet. Határozott irány nincs megjelölve, nincs lent, fent, oldalt; az első versszakban az ég és a föld egységének oldott eltávolodása sem okoz ilyen érzést.

A IV. szakasz a Világ címet kapta volna. Minden darabokban és egyszerre együtt, semmi nem siet, „hever egymáson a világ”. Erősen érezni belőle a pszichoanalízis hatását: „Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra.” A meg nem élt helyzetekből kell felépíteni a vant; a jövő, az még virág (visszatér a virágmotívum), a virág a jövő ígérete (a *Medáliák* 3. szakaszában olvasható: „virág volt ez a vers,

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

almavirág —”). A világ darabokban heverésének az én hasonló állapotának tudomásul vétele. Itt viszont megjelenik az irány, egymáson hever minden, nyomja, szorítja „egyik dolog a másikat”, és össze is fogja, nem engedi elsodródni egymástól. Lehet fent, lent, képzeleten múlik, mi hol van.

Az V. egyértelmű emlékfelidézés, ahol megjelenik a „lesem”, és marad az előzőekre jellemző csend. A viselkedésminta azonban figyelemre méltó: a „... lapultam a fa tövéhez / mint egy darab csönd.” „Holtan lestem az őrt,” — a lapulás, a csönd és a holtak tettetése; a vagyok, de mégsem vagyok, mert másként nem lehetek. Egy játszmarend; túlélni, amit nem szabad, úgy tenni, mintha nem is lenne élő, mintha nem is lenne ott. Úgy alkalmazkodni a szorító körülményekhez, mint ahogy az állatok is, mikor holtak tettetik magukat, vagy mikor téli álmat alszanak — jelen van, de mégsem. Két ki nem mondott irány van a versszakban, „lapulok a fa tövéhez”, vagyis lent van; a másik „...a vagonokon / árnyát, mely ráugrottszénre...”, vagyis inkább fentről, vagy oldalról jön ez az árny.

A VI.-ban tovább megy az analízisben tanultak alapján (az analízis hatására sokszor analizálja a gondolatait). A kint és a bent az irány, „...a szenvedés belül / ám ott kívül a magyarázat.” E szenvedések, lázadások felett ott van a világ, aminek lecsapódása a lélekben jelenik meg, mely hatás alól ki kell szabadulnia. A versszak lényege a felismerés, hogyan szabadulhat meg vágyaitól; a világ, mely sebeket ad, kívül van és állandóan lesz, a belső rabságból csak mindenkitől függetlenül lehet szabadulni. Az irány a kívül és a belül.

Míg a III. versszak ténymegállapításnak mondható, addig a következők mélyen analizált gondolatokat mutatnak, de az egész csendjét, egyenletes haladását, laza gondolati egységét nem zavarják meg.

VII.: Törvény volt a tervezett címe; határai az egek, kétszer visszatér a „fölnéztem” iránya, de ott fenn „... a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol”. A fönt az irány, kétszer is van rá utalás, nem magától lép be a gondolatba, fel kell néznie, hogy lássa. Ez a látvány a múlt törvénye, és a múlt szövedéke; inkább saját belső törvényeit jelenti, mint a világi általánost. (Az analízis hatására visszanezés?)

VIII.: Börtön volt a tervezett cím (de lehetne cella is). Határai a csillagok, az ifjúság megkeresése továbbra is az analízis vonalán halad, de belép egy

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

elem, ami nem biztos, hogy a gyógyítók hatása; „képzelhetsz egy kis szabadságot” — vagyis éld át képzeletben azt, ami nem volt (ez is egy technika a múlt kínzó képeitől való szabadulásra). Az irány itt is a fönt, ami három formában jelenik meg: „fönt”, „fölálllok”, „fölött”. Ennek a börtönnek a határai fölállva mutatják meg magukat, távol vannak, hagynak mozgásteret. A csend, a nyugalom jelen van.

A IX. szakasz meghangosodik: „Hallottam sírni a vasat, / hallottam az esőt nevetni.” Ez tovább fokozódik a múlt meghasadásával és a felismeréssel, hogy „... nem tudok mást, mint szeretni”, s egyben leszámol az analízisben felébredő öntudat fegyverrel alakításával. Az egész versszak rendkívül erőteljes, de hangulata, nyugalma a hangok megjelenésével sem bomlik fel. Ez ismét tényközlés, helyzetfelismerés. (Nincs benne irány, se lent, se fent.)

A X. darab elemei megjelennek a *Tiszta szívvel*-ben, mintha egyenesen az lenne az előhangja ennek a versszaknak: „Nincsen apám, se anyám”, — a *Medáliák*-ban a IX. , és az *Eszmélet*-ben a X. szakaszban lép be a *Tiszta szívvel*, de más a megállapítás, ami körülveszi, az *Eszmélet*-ben a teljesen egyedül lévő ember önvallomása szólal meg, szabad akarátának birtokában már nem sürgős a döntés; ez az egység higgadt, az előző szakaszok nyugalma nem zavarja meg, pedig ezek a megállapítások is súlyosak, véglegesek, akár az előző versszakéi.

A XI. szakasz az állati lét feltétlen boldogságára utal, a tudatlanság, a tudatra nem ébredés, a fel nem ismerés boldogságára, ám az irány itt a lent. Akár egy állatversben, egy állatmese verssé alakításában is szerepelhetne. Emberi szinten külső szemlélőként az igényt nem állító, az egyén tudatában nem lévő vágyaktól mentes boldogság megjelenítése.

A XII. tényközléssel indul, állandó benne a mozgás, és ezt még fokozza az igekötő ismétlésével. „Erre sok / vonat jön-megy, és el-elnézem”. Az örök éj magába fogja a nappalokat: „iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok”. A mozgás egy síkban van, nem mutat lentet és fentet. A záró sorok a személy és a környezet, a személy és az örök változás egybeolvadását mutatják. A vers mégis megtartja utolsó pontjái az elejétől jellemző nyugalmat és a csendet, a kollektív sorsmeglátást a többiek életútjaiban: „s én állok minden fülkefényben, / én könyöklök és hallgatok”. A sorsukban hasonló és sorsukkal tehetetlen emberek hallgatása ez, nem biztos, hogy beletörődés ebbe a

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

helyzetbe, de olyan tudomásulvétel, elfogadás, ami nem indít lázadó, izzó és önmérsztő gondolatokat.

Korszakzáró a vers (a későbbi versek stílusát előre jelzi). Sorsa, élethelyzete változatlan, a lelki kezelés visszatérően zajlik, József Attila belenyugvónak látszik, az egymás után hömpölygő szakaszok ezt sugallják. Számvetés is a vers, de utalásainak érzelmi töltése nem akkora, hogy megzavarja a mondanivalót. Az egyéni fejlődésmenet tapasztalatai, a kapcsolati rendszerek itt a felnőtt férfi higgadt szemléletét, és a világgal, önmagával való megbékélést mutatják.

Felhasznált irodalom:

József Attila összes versei, Budapest, 1954, Szépirodalmi Könyvkiadó

Tverdota György (szerk.): *József Attila Medvetánc, Nagyön fáj*, Budapest, 1999, Raabe Klett Kiadó

József Attila útjain. Tanulmányok, Budapest, 1980, Kossuth Könyvkiadó

Tverdota György: *József Attila*, Budapest, 1999, Korona Kiadó

Sigmund Freud: *Esszék*, Budapest, 1982, Gondolat Kiadó

Pszichiátriai ápolói és szakgondozói képzés, Budapest, 1982, Fővárosi Nyomdaipari Vállalat

Oláh Attila, Bugán Antal: *Fejezetek a pszichológia alapterületéből*, Budapest, 2001, Eötvös Kiadó

Magyar Nagylexikon, 12. kötet, Budapest, 2001, Magyar Nagylexikon Kiadó

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

PAYER IMRÉRŐL

A Ki kicsoda szerint:

Payer Imre költő, irodalomtörténész. Budapest., 1961.04.27.

Tanulmányai: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola 1984-89; ELTE BTK 1990-93 Az ELTE-BTK-n PhD Doktori fokozatot kap 2001-ben.

Életpálya: 1987-90 Hírlapkiadó Vállalat, a Kurír munkatársa; 1996- az ELTE megbízott előadója. A Magyar Hírlap munkatársa; 1998 Artisjus-díj, 2000-ben Nagy Lajos-díj; 2001 NKA-ösztöndíjas. Szépirodók Különdíjas (2001), Parnasszus Díjas (2004) Költeményeket, novellákat, esszéket, kritikákat, irodalomtörténeti tanulmányokat publikál.

F.m.:

Létbesurranó, Bp., 1991. Cserépfalvi Kiadó

Föl, föl ti rabjai a földalattinak!, Bp., 1998. Seneca Kiadó

Irodalomtörténeti fogalmak 1999

A bábjátékos függőnye meglibben, Bp.,2001. Filum Kiadó

Egyes szám, egyetlen személy, Bp., 2003. Parnasszus Kiadó

Payer Imre (néhány) verse:

A *Létbesurranó* kötetből:

BARABBÁS

Elkaptak hát. Elég ökör voltam!

Miután beleittak a boromba

két pofont is kaptam,

és húsvétkor akartak

végleg elrugdosni a húsosfazék mellől

a homokszívű balekok.

Ott álltam a kiherélt marhák és a szikkadt

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

szukák előtt pőrén és remegve,
mikor a római kopó felüvöltött:
Melyiket akarjátok?

És ott állt mellettem Ő
— ördöguccse, tenyérbemászó pofa —
nem, nem volt magas, mint mondják,
és fényesnek se láttam, alacsony, kákabélű volt
a szemében valami különös, idegesítő szelídség,
s a balekok az én nevemet kiáltották...

Megúsztam.

De riadt, zavart vagyok azóta is. Nem vagyok a régi,
mert láttam, ahogy vér és víz folyt az oldalából,
a bökőjét is belevágta az egyik vigyorgó fakabát,
és mégis, mintha Ő úszta volna meg a balhét,
én maradtam itt'
valami örökös szürke faggal az agyamban.

THERSZÍTÉSZ VISSZAÜT

Trója alatt, amidőn a beteg akháji hajóknál
már meglékelték szép-bechapott hiteit
jó danaosz daliáknak, Therszítész, aki eddig
egy roncs árnya mögül nézte a csorba fogú,
torz vereség száz arcát, most megfogva keményen
szikkadt mankóját társaihoz kopogott.
Bandzsa tekintete perzsel, és rángatva a vállát
rossz tüdején át sípolva, dadogva merész
hangja az égig harsan: Jó danaosz daliáim!
Én, gnóm Terszítész, kit röhögött az egész
akhájság mindig, én mondom most, a világ már
vénül, meg beteg, úgy, mint ahogy én, de tovább él
még így is, csak érzékeny, meg morog is, mint
egy vénember elvesztve reményt a riadt

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

sokhörgésű harcokban már, melyben idők hős
harcosa mind vész. Mert múlik a dölyfbenerős-
hős Agamemnón, sokkulacsos-leleményes Odüsszeusz.

Költőt! itt hagytak minket az isteneid,
értetlenszép Phoibosz, az örüldús Dionüszosz
kétszinű Hermésszel... Hallod-e sánta bohóc?
— vágott itt a szavába a sokkulacsú-leleményes.

Bontja a harci szabályt rút, zavaros fecsegés!
Torz testedben a torz agy csak torz gondolatot szül!

Ezzel ütésre vadul már felemelte kemény
pálcáját, de a kancsal Therszítész sebesebben
csapta a mankót, és döngve zuhant kulacsos
ott a közömbös porba, hasított ajkain által
kárörvendően tört fel, vigyorítva a vér.

Kérdőn néztek fel most Zeusra az elnemenyészők.

Felbonthatja-e egy hősi eposz fonalát
semmi halandó, főleg Therszítész, akinél még
rútabb, vesztősebb, kár-bele-mert-nyomorult,
hitványabb embert nem szültek még a világra?

Ám Zeusz bólintott, s megremegett az Idő.

Az Egyes szám, egyetlen személy kötetből:

AZ EMBER, A BUSZ, A FA

Itt vagyok. A buszon vagyok. Egyedül vagyok.

Fogom a nyirkos műanyag korlátot. Markolom.

Erősen kapaszkodom, mert különben...

Itt vagyok a buszon. Kapaszkodom. Ez van.

Ami ezen kívül van, az is van.

Mondjuk, láttam egy kis ágat.

A napokban ültették.

Mondjuk, 153 év múlva

nagy derekú, lombos tölgy lesz.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Az ember meg utazik a buszon.
153 év múlva...
A nap felkel és lenyugszik.
A mondat elkezdődik, befejeződik.

ODÜSSZEUSZ KÖRKÖRÖS UTAZÁSA

utazásom folyvást ismétlődik.
ithaka szertefoszlott, szökőár
lepte el, újra meg újra csévélt
kirkék, küklopszok.
morajló technoblabla
borszínű hullám, olajtócsafolt
felett vákuumként húz, lebeg.
hajléktalan szó, újra- és újra
visszatérő szirénmorajlás
összetört tükörben.

TINTAKÉK

Tintakék az ég este nyolc előtt.
Július van. Most. 2-es villamos.
Nézek egy csinost. Ő is visszanéz.
Van még: a Dunapart. Üde levegő.
Még: mélyre szívom. Még: kiengedem.
Addig, amíg. A puha, végleges
áramszünet: még nem. Még tintakék.
Meg ki tudja azt, melyik megálló.
Melyik év, ki tudja? —

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

FRANCISCO PIZARRO

AVAGY

VÍRUS AZ IDŐ TESTÉBEN

Én voltam a vírus az idő testében.
Ömlött a vér. Ömlött a Nap Könnye.
Megtalálni a rést, amikor
Minden kiszámíthatatlanná válik.
Tumbes, Cajamarca, Cuzco.
Lovagok, lobogók, királyi karavoellák.
Éreztem, maskarák.
Én éreztem, az analfabéta!

Bálványok, vertarany virágok
olvasztva nyers arannyá...
Nem volt tervem. Ismeretlen
zsákmány s ismeretlen
veszély. Már nem a vér
pompája. Még nem a profit.
Csak én mondhatom ki
a szót teljes felfénylésében: Arany.

Én vagyok a vírus az idő testében.
Lovagi fattyú, bandérium-bandita.
Lovasszobor vagyok.
Félreeső kápolnában marék hamu.
Az én nevem a Blitzkrieg előképe- emlékezet.
vagyok: kiszámíthatatlan, alattomos alakulás.
A szegény, törvénytelen gyermek.
A debil démon. Átmetszi a történelmet.*

**Francisco Pizarro 1533-ban szerencsevadászokból álló csapatával leigázta és kirabolta az inka birodalmat. Istennek tartott királya, Atahualpa könyörgött, ne máglyán végezze, nem élhetne tovább az indió mennyben. Pizarro megkönyörült rajta, csak megfojtatta. 1535-ben megalapította Peru fővárosát, Limát. Alkirály, később gyilkosság áldozata lett.*

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

AZ ÚR BOSSZÚJA

Báb-Ili, Isten Kapuja!
Áradnak belőled a beszélő mérgek.
Zikkurát, Sineár földjén.
Ég csókolja a Földet.
Párizik a por.
Gőgje ostromolja a Magast.

Porlik és szétpereg.
Nem áll össze a mondás.
Ó, nem állhat össze a Név.
Ó, hús öröme, magad is por.
Ó, mért nem elég neked a Te?
Mért akarsz Magad lenni?
Nevet nem adnak a meddő nyelvek.
Sem vér, sem arany, sem tőzsdeindex.
Kotródj! Takarodj!
Kereng a szélben!

Ikrek Tornya Nagy Víz partján,
közeleg a papírkéses démon.
Ő a vírus a portorony testében!
Hatvan nép az Unióban,
alászálltok, mint por a sivatagban.
Az Én nyelvtelenjében.

Nem érhettek el sohasem!

KÉSZ A LETTÁR

Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Nyilvántartásom: Aletheia. Feltár.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

A költségvetés? Nem is került sokba.
Senkiben sem bíztam. Eleitől fogva.
Kéretik ráírni év- és számlaszámot.
A bal sarokba feltüntetni. Már ott!
Könyvelő játszik velem, hitegetve?
Azt hiszi, hogy átver — ne teljen a kedve!
se kamu dumában se hamis csódben.
Kérjük feltüntetni a lap alján, épp lenn:
kit terhel értékkülönbözet, mérték.
Ki volt a feladó — Dasein-City? Épgép?
Jöhet a revizor, a helyem megálltam.
Létre jött, feltárult és én kivártam.
Hiányos? Jó így. Költemény, koholmány.
Előzmény, feltétel, okoztat, ok-mány.

A NEGYVENEDIK ÉVBEN

Mi nem azért születünk, hogy
fellelegezzünk e létező világban.
Úgy kell lennie, ahogy lennie kell.
állok az éles, kemény fényben.
Káprázik a szemem.
Negyvenévesen.
Fordulópont jön? Új dimenzió? Megint?
Most jön? (Eddig csak utólag tudtam felismerni.)
Hódítás — ez volt a szó. Most is az.
Állok az éles, kemény fényben.
A negyvenedik évben.
Érzem a jövő évek terrorista húzását. Állok.

Aztán könnyörtelenül sietni kezdek.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

NEGYVENÉVESEN

Eljött a nyugalom, de mégsem a meg-
és nem a belenyugvás. Mi lesz? Mi volt? Most
csöndben mérlegelek — de nem tűnődöm.
Állandó ütemet vagy morajlást
vélek hallani eljövő napokban.
Éppen ez, ami nyugodt. Én nem. Én csak
alkalmazkodom ehhez, én a negyvenéves.
Forduló? Fordulat ez? Ki tudja most még?
Elkövetkezett, de mi?
A gőz hosszú távra tervezett szabályozása.
Valami gépszerű fogaskerekek-fokai
között az olajos csönd. Olajos zúgás.
A fázis egyenletes. De vannak pontok.
Ott összpontosíts, mondom. Ez kell hozzá.
A változásoknál új világok — mik ehhez a fázishoz képest!? —
rohannak szembe, mint száguldó autó szélvédője
felé szállnak a legyek a forró betonúton.
Hallod a motor decens moraját?
Vált sebességet, pózt, árfolyamot.
Válts korszakot, engedd a működést.
Aztán tömíts és zárj.

HAGYOM HÁTRA

Szürkésfehér csóvaként
Hagyom hátra mi volt velünk.
Szembeáramolva
Arc-hangfoszlányok,
Autó-orrok-farok.
Lépések halk koppanása az aszfalton.

Most sétálok ki tempósan
Abból az időből,

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Amelyben mi voltunk.
Tempósan gyalogolok,
Már csak én.
Egyes szám, egyetlen személy.

„Tintakék” gondolatok Payer Imre *Egyes szám, egyetlen személy* című kötetéről

Payer Imre kötetei közül az *Első szám egyetlen személy*-t olvasva, az általa választott, vagy ihlete által adott motívumok visszacsengésének hatására belelapoztam korábbi köteteibe. A versek, az első kötetben lévőktől a legutolsó kötet darabjaiig, állandó feszültséget éreztetnek, sajátos világba visznek, melynek hangulati elemei egyszerre vonzanak és taszítanak. A kötetet, köteteket azonban nem lehet letenni, vagy letéve ismét bele kell lapozni, utána nézni, hol, melyikben fordult elő már egy visszatérő motívum, mit és hogyan mond a legújabban, mit a legkorábbiban. Virtuózan időmértékes, és szótagszámra szabályos, rímes, (mikor rímes vers írására „vetemedik”).

Payer Imre igazi nagyvárosi ember. Amit lát, az a város, a civilizáció olyan oldala, ahol nem jelenik meg hagyományos értelemben vett táj, park, megnyugtató szelet a környezetből; viszont bőven van betonfal, flaszter, olaj, piszok, hajléktalan, közlekedési eszköz, s a felvillanó gyengéd (érzelmi? szerelmi? családi) szálakat is átszövi a környezet, a város kopott, színehagyott szinte direkt naturalista hangulatú megjelenítése.

Verseinek visszatérő alakja Odüsszeusz, mely saját örökös útkeresésének jelképes alakja, egyik történelmi időből bevett/felvett szerepe, de ugyanígy behelyezkedik Barabbás alakjába a *Létbesurranó* kötet *Barabbás* versében: „... és mégis, mintha Ő úszta volna meg a balhét, / én maradtam itt!”. Ebben a versben már megfogalmazódnak a felismerés gondolatai, amik ismét megjelennek az *Egyes szám egyetlen személy* című kötetben. Itt viszont már a negyvenedik év táján az

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

emberekben általában megjelenő felismerések, összegzések erőteljesen jelen vannak.

Ahogy a *Barrabbás*-ban megjelenik a szleng, a hétköznapi tömeg beszédmódja, erőteljes kifejezésként használva, úgy az később is, és időnként az érzelmi töltés fokozásaként, mint például: „Azt hiszi, hogy átver — ne teljen a kedve! / se kamudumában se hamis csődben.” (*Kész a leltár*)

Visszatérő és állandó elem a jelen folytonos mozgása, a mozgásban levés, de mozog a korok, történelmi idők között, a személyek és a helyzetek között is állandóan a költő. Az állandó vibrálás, mozgás, jövés-menés helyszíne a nagyváros forgataga, mozog a költő a városban, és mozog, nyüzsög, éli életét a város, időnként együtt rezegve, máskor egymással ellentétesen. Payer Imre állandóan utazik, utazásai során megjelennek Budapest buszjáratái, a metró, és persze a többi utazó, akik hol ismerősnek, hol idegennek, hol meg épp ellenszenvesnek hatnak. Az állandó utazás, járatokon való időtöltés — nyilván nem céltalan, de az ide-oda érés nélkülözhetetlen feltétele, mely aktuális ihletet ad a költőnek, (meglehet, ha autót vezetve szelné keresztbe-kasba a várost, akkor nem születnének meg versei, vagy nem így tükröznék a nagyváros nyüzsgését).

Maga a bevezető vers, vagyis a *Bevezetés* fejezet egyetlen verse, *Az ember, a busz, a fa* című —, ez a vers maga a forgalom, a busz, a közlekedés; egy majdnem életmóddá vált utazás pillanatát ragadja meg/ki; ahol az egyén teljesen egyedül érzi magát, csak ő van és a busz. Valószínűleg vannak mások is, de azok jelenléte nem lényeges, a tömegközlekedésben a költő közli a belső ténytet: „Egyedül vagyok.” — az egyén teljes elmagányosodását villantja meg a tömegközlekedésben. Ennek ténytet oldja fel az elültetett fa képe, ami viszont nem is fa nevet, vagy facsemete nevet kap, egyszerűen csak egy ág, éppen csak megjegyyezve. Ám ez az ág megmoccantja a képzeletét, és az idő — mint Payer Imre verseiben korábban is —, viszonylagossá válik. A jelen és a jövő átjárható dimenzióknak tetszik, mint korábban a múlt, melynek alakjait szívesen jeleníti meg a kötő egyes szám első személyben. „Az ember utazik a buszon. / 153 év múlva...”

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Ezek közül a mozgást, buszt, metrót, villamost megörökítő versek közül a legnyugodtabbnak a kötetből a *Tintakék címűt* érzem. A kilenc sor az alkony színét ragadja meg, a tintakéket — a kék korábban is ismétlődő szín Payer Imre verseiben — a 2-es villamoson az estét, melyben feltehetően a költő maga is jó hangulatban van. Ez a vers annyira kék, hogy az elmélkedés közben megpillantott nőről szinte az sugallja, hogy az kékszemű. Benne van a nő jelenlétének hangulata, és ebben a látványban nincs semmi ellenszenves gondolat a nővel kapcsolatban „Nézek egy csinost. Ő is visszanéz.” A további gondolatok közel vannak a negyvenedik év betöltésének korábban megfogalmazott gondolatával, a kifejezőmód viszont nem mutat indulatokat, úgy általában gondol a majdani „melyik év, ki tudja?” — lehetőségére.

A *Kivezetés* című szintén egyverses fejezetben az *Odüsszeusz körkörös utazása* című vers a mítosz időtlen, kortalanná vált/tett alakjának megszemélyesítésében elemzi a költő saját útjait. Összegez. Tíz sorban felmorajlik minden, ami lényeges: a világosan meg nem fogalmazott bár állandóan vágyott cél; a múlt, a jelen, az eddigi történések ismételt újrakezdései, sikertelensége, mintha ez a sikertelenség egy ki nem mondott ok lenne, melyhez az odajutást „szökőár lepte el”. Benne morajlik a nagyváros, az utcák szennyezettsége az utazások, az állandó jövés-menés; a be nem váltott, meg nem valósult vágyak, ígérek, ahol a „hajléktalan” a szó; s talán a csábítás, a nőiség is már hihetetlennek hat. Ezek közt látja magát a költő „összetört tükörben”, saját el nem ért céljait mutató belső tükre is lehetne ez a tükör. Az utazás viszont ismétlődik, és a tükör, bár törött, nem matt, nem vak, mutat valamit.

A kötet két verse, *A negyvenedik évben* és a *Negyvenévesen* gondolati belerezegnek a többi versbe is. „Fordulópont jön? Új dimenzió? Megint?” „Eljött a nyugalom, de mégsem a meg- / és nem a belenyugvás.” „Én csak / alkalmazkodom ehhez, én a negyvenéves.” Önmagával számot vető, a múlt utólagos fordulópontjainak felismerése, a jelen ténye, a jövő lehetősége: „Válts sebességet, pózt, árfolyamot. / Válts korszakot, engedd a működést. / Aztán tömíts és zárj.” Mintha egymás párja lenne a két vers. Megjelennek benne motívumok, az ipari

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

civilizációban élő gondolkodó itt sem tudja kirekeszteni azt, ami belső leglényege; de nem jut le a korábban gyakorta alkalmazott naturalista képekig. „Valami gépszerű fogaskerekek-fokai / között az olajos csönd. Olajos zúgás”, és az idő, az a tér, a dimenzió bevillanása; „A változásoknál új világok”

Míg a *Francisco Pizarro avagy a vírus az idő testében* a múlt és a közelmúlt alakjainak nevében megszólalva hátborzongató megállapítást tesz; az emberiség nagy alakjai körül állandóan, és folyamatosan jelen vannak azok, akik tudják saját értelmi képességeiket, és mégis, ezek a látszólag jelentéktelen emberek irányítják a történelem nagy eseményeit. „Éreztem, maskarák. /Én éreztem, az analfabéta!” — mondja, az Új Világot meghódítók között az ember formájú „vírus az idő testében”, akinek viszont páratlan a helyzetfelismerő képessége. S a két történelmi időszak között már fejlődik, ami vonzza, az „Már nem a vér / pompája. Még nem a profit” s ez az, aki tudja: „Csak én mondhatom ki / a szót teljes felfénylésében: Arany”, és ez az ember, embercsoport, mely sajnálatot ébreszt; „A szegény, törvénytelen gyermek.” s a magától hatalmasabbakon, értelmeseken átlépve „A debil démon. Átmetszi a történelmet.” A folytonos időbeli, és korszakok közti (és a jelen élet) mozgásában, vibrálásban ott van jelenben a sok más, akik között megrendül az isteni hatalom, ”Felbonthatja-e egy hősi eposz fonálát / semmi halandó, Ám Zeusz bölintott, / s megremegett az Idő.”, *Therszitéusz visszaüt (Létbesurranó)*; isten bosszúból magára hagyja a világot, alászáll „Az Én nyelvtelenjében.” (vajon legmélyebb, megismerhetetlen tudatunk mélye ez az én nyelvtelenje?) „nem érhetek el sohasem!” — mondja ki a költő az Úr nevében ítéletét *Az Úr bosszúja* című versben.

A *Hagyom hátra*, melynek utolsó sorai rárezegnek a kötet címére, a kötetben összegzett felismeréseket, a negyvenéves férfi számvetését fogja össze. Éveit, életének megismételhetetlen folyamatát hagyja hátra. Elválík egy korszaktól, és mint minden elválásban, ebben is benne van a veszteségérzés fájdalma. A vers halad, felismeréseiben, a belső egyedüllét tudomásulvételével tovább halad a költő.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

„Szürkésfehér csóvaként / hagyom hátra mi volt velünk. / Szembeáramolva / Arc-hangfoszlányok, / Autó-orrok-farok. / Lépések halk koppanása az aszfalton.

Most sétálok ki tempósan / Abból az időből, / Amelyben mi voltunk. / Tempósan gyalogolok, / Már csak én. / Egyes szám, egyetlen személy.”

Odüsszeusz körkörös utazása-ban az összetört tükörben a kép; itt a felismerés, ahova mindannyian eljutunk, belül, legbelső lényünkbe, ahol mindig magunknak kell dönteni önmagunkkal vitatkozva, szerepeket felvéve/eljátszva, múlt, jelen, jövő lehetőségeivel játszva/számolva —, ahova az Úr is visszavonul elérhetetlenül — ahonnan a költő mégis tempósan gyalogol (nem menekül! gyalogol!) ki.

Az „Egyes szám, egyetlen személy” útja tart, halad a jelenben. Gyalog. Felismerve, összegezve eddigi életútját. De halad. Hiszen eleme, élete a mozgás, a változás. Hogy hová tart? Következő követében talán elárulja...

Budapest, 2006. május 28

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

VASADI PÉTER

1926. június 1-jén született Újpesten. Nagyváradon, majd 1944-től a Bajorországi Thaldorfban hadapródiskolába járt. Világháborús katonáskodása nyomasztó emlékeiből elbeszéléseket is írt. 1947–49-ben bőrkereskedő tanonc Budapesten. 1948-ban esti tagozaton érettségizett. 1951-ben diplomát szerzett az ELTE magyar–német szakán, közben műszaki rajzoló, segédmunkás volt. 1952-től a Közlekedési Vállalat tervezési csoportvezetője. 1967-től az Új Ember és a Vigília munkatársa.

Díjai:

József Attila-díjas, 1991

Füst Milán-díjas 1996.

A magunk kenyerén című antológiában jelentkezett 1972-ben.

Az „elvonat tárgyiaság” versalkotó módszerét követi. Transzcendens fogantatású költészete az irgalom, a szeretet, az emberség esélyeit kutatja.

Számos kötete jelent meg, ezekből néhány:

Jelentés Babylonból 1974

Hó és madarak 1982

Fahíd 1990

„A szív szüntelen mormolása” 1991 (ez levélregény)

A viola hatalma 1995

Különbön szétesik (esszé) 1996

Üdvösség ideje (esszé) 1998

A zendülés vízszaga 2002

Vasadi Péter:

Keresztény vers

járok Benned, köves ligetben
nagynehezen itt is születtem
sziklád tövén egy szakadékban
melyben sötét és ferde fény van
s látok, mint siket, élesebben
szótlanságomat megszerettem
elvetted tőlem, szókat adtál
gyümölcscsel púpozott agyagtál
vagyok, erős és oly törékeny
vérem szivárog repedésen
liános erdő, Te, suhogva
körülcsavarsz, de angyalodra
bízdod esetlen tántorgásom
tündöklése a földre rányom
mondom mégis beszédem bátran
magam mögé sok rosszat hánytam
odaalók!, sűgod nevetve
a rossz a semmi, bárki tette
igen, de égek, pörkös, látod
a bőröm!, jó nagyot kiáltok
visszhangja jön, fénykórust hallok:
ne végy a szádba kócot, langyot
kinek bár páncélajtón zörget
a mélyből mégis felköszönnek
megvalló düh tör ki belőlem
s kaszálok kézzel lábbal körben
tánc ez, talán a Dávid tánca
aranyban, sebbel koronázva
nem fáradok, egy szent fasorban

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

gyökerek között botladoztam
s kosárra leltem, benne kendő
elrejtve Most-ban a Jövendő
kehelyben Véred, tálkán a Test:
ihass, ehess;
te választasz, de én talállak
jó gazdájára boldog állat
fölszikkasztunk, mint két elem
agóniád az életem

Vasadi Péter: *A zendülés vízszaga*, Bp., 2002, Széphalom Könyvműhely

Keresztény vers mondja a cím

és azonnal ünnepi, templomi hangulat veszi körül a szavakat. Sugall valamit, amit még kereszténynek, keresztény család gyermekének is nehéz megfogalmazni: mi is a keresztény ember, mi a keresztény vers. Többszöri elolvasás után, napok múlva egyre csak visszahív, mindig újat mond ez a harmincnyolc sor. Meg-megállok egy résznél, ismét bővebb értelme van.

Az első két szó „járok Benned”, nemcsak az Isten mindenholi jelenlétére utal, hanem arra a lelki kapcsolatra, mely során a költő hitét, vallását éli, s Isten mindent betöltő nagyságában érzi magát. A felsorolásszerűen következő gondolatok a költő kereszténnyé válását mutatják meg, mely nem azt mondja; keresztény volt apám, anyám, hát engem is megkereszteltek — bár ez természetes, nem is gondolok arra, hogy nem így történt —, hanem azt, ahogy egy megkeresztelt ember, egy férfi lelke kereszténnyé válik. A liget, melyben megszületett, és a szikla, lehetett valóságos természeti környezet; a költő fizikai születésének helye, elmélkedéseinek színtere; de lehet a Golgota egy sziklája, a megkísértés sziklája, (vagy akár ezek együttes ötvözete), mely alatt a fény nem ragyog, mégis a születés (a lelki megszületés) során nyert látás oly éles, hogy a lélek szemei sötétségen túl érzékelnek. A csendes, (hitéről) szótlán embertől elveszi az Úr a hallgatást. Valószínűleg nem a

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

mindennapi beszéd hiányzik, hanem a lélek felismeréséből fakadó, a hitben megvilágosodó elme hangjai nyílnak meg. Hasonlatossá válik Vasadi Péter egy, az ősi anyagból készült, a lélek gyümölcsseivel megrakott gazdag és törekeny tálhoz, melyet a kemény, munkában megfáradt kézhez készítenek, mégis törekeny. Körülveszi teremtője, angyala; s képessé lesz lelki és valós beszédéből kiválogatni a rosszat; érzi az isteni hangot: „odavalók!, sűgod nevetve”. És ez a megélt Isten vidám, nevet.

Éget a hit, éget a felismerés, a megszólalás, a rossz dolgok maga mögé hányása. Kiáltására fénykórus válaszol, mely megerősíti: „ne végy a szádba kócot, langyot”, s bár kopog áthatolhatatlan ajtón, lentről felköszönnek neki.

„s kaszálók kézzel lábbal körben / tánc ez, talán a Dávid tánca” — folytatódik a vers. Mert van olyan ihletett pillanat, van a hitnek olyan foka, mikor kevés a néma áhítat, a térdeplés, az ima, meg kell az egész embernek mozdulni, minden porcikájában, hangját kieresztve, akár indulatosan, de hitét meg kell mutatni, el kell mondani, és elindulni botladozva, míg talál valamit. Ebben a testi, lelki mozgásban, indulatban van az a jelképes kosár, amiben egyszerre van a jelen és a jövő. A felismerés, hogy „elrejtve Most-ban a Jövendő”. Az időbeliség annyira emberi fogalmi. Egyik nem létezhet a másik nélkül. Visszahatnak egymásra. Az ember egyéni mostja hat jövendőjére, és az egyén mostból következő jövendője mindenki jövendőjét színezi. A képet a két szín alatti áldozás képe zárja le: „kehelyben Véred, tálkán a Test: / ihass, ehess;” — és itt megjelenek az összetartozó szavak sorát egyértelművé tevő írásjelek. És folytatódnak. (Előzőleg felvillan a vér, „vérem szivárog repedésen”) Itt semmi bizonytalanság nem marad, a megvallott hit, érzés, az Istenben élő férfi, a szeretetben fürdő keresztény ember hitének megélését olvashatjuk.

A *Keresztény vers* utolsó hét sora önállóan is megállna. Olyan a hangulat, mely akár indíthatná a verset, és a kezdő sorok eztán következhetnének. „te választasz,” mondja a költő; választja vele együtt az Úr mindannyiunkat, akár felismerjük, hogy választva vagyunk, akár nem, vagy akár tagadhatjuk. Az a hitbeli ajándék, amelyről eztán tesz vallomást Vasadi Péter, kevés embernek adatik meg, még a hívő, templomjárók között is: „de én talállak”. A megtalálás, a látás, a szavakra nyílás, a lelki gyümölcsökkel teli tál; mely erős, elbírja a lelki gyümölcsöket, törekeny; mert nagy ez a felismert és vállalt

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

megrakottság; a testet-lelket igénybevevő tánc, a végső felismerések a hitében élő, hitével sokat foglalkozó, önmagával a hit megélésnek módjával viaskodó ember ajándékai. „felszikkázunk, mint két elem / agóniád az életem” — ezekkel a szavakkal fejeződik be a *Keresztény vers. Agónia – élet*. És ezzel kezdődik. Minden, ami a keresztény embert kereszténnyé teszi, ezzel az agóniával kezdődik, — agónia, kereszthalál nélkül nincs megváltás, nincs kereszténység, keresztény ember — és a felismerés felszikkázásával válik valódi, teljesség felé törekvő hitté.

Egyes részeit értelmezve, a vers végső sorait sokszor elolvasva, lassan már majdnem kívülről megtanulva a *Keresztény verset*, még ennél is több gondolatot sugallnak a sorok. Köves liget, liánok, gyökerek közt az olvasó gondolataiban megragadnak Vasadi Péter felismerései, és elindítanak valami belső rezgést. Talán én is felkiáltok, vagy táncolni fogok, ha megértem, és megélem azt, amit a költő: „járak Benned”.

Budapest, 2003. február 6.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

HORVÁTH-HOITSY EDITRŐL

Horváth-Hoitsy Edit

1929 – 2005

Irodalmár.

A Magyar Kultúra Lovagja

*

Hallgass Anakreónra c. kötetében a szerző írja:

Most — évtizedek sorával a hátam mögött — már bevallhatom. Nem érzem jól magam abban a korban, amelyben megszülettem, s amelyből távozni fogok, ha lejár az óráim. Idegen jövevénynek érzem magam, ijeszt a felgyorsult technikai fejlődés, minden természetellenes velejárájával.

Az „őszinte szókimondás” alpárisággá fajult —, aki még őrzi a maga „magán szféráját”, álszentnek bélyegzik azt. Ideálok helyett itt vannak a POP- és Tv-sztárok, hősök helyett a gátlástalan „akcióhősök”, s a szépséget futószalagon állítják elő, akárha „klónoznák” őket: a királynőket. Jelszó a SIKER, a minél gyorsabban és könnyebben elérhető.

ANAKREÓN nekem nem csupán egy időszámításunk előtt cca. hatszáz éve élt görög költő, hanem szimbólum is — főként az — a maga egészséges életfilozófiájával, bölcs derűjével. „Óvatos duhaj”, amint ezt napjainkban kifejezik.

A HALLGASS ANAKREÓNRA tulajdonképpen intés és figyelmeztetés magamnak, éppen mivel olyan hajlamos vagyok a zord, és tragikus látásmódra, a hangulati- és szemléletbeli szélsőségekre, az eufóriára és elkeseredésre egyaránt, de időnként, csapongásaim mellett, az egyensúlyra való törekvésre is.

Remélem mások is így látják majd.

*

*

Baranyi Ferenc

Előszó

(Ez az az előszó, amit Baranyi Ferenc Horváth-Hoitsy Edit: *Hallgass Anakreónra* című kötetéhez írt)

Horváth-Hoitsy Edittel többször tartózkodtam egy helyiségben, de egyetlen szót nem váltottam ég vele. Azt sem tudom, hogy a Művészetbarátok Egyesületének ilyen-olyan rendezvényein az egybesereglett negyven-ötven ember közül melyik volt Horváth-Hoitsy Edit.

Mert amúgy rengeteget tudok Horváth-Hoitsy Editről. Verseit ugyanis kis példányszámú orgánumban, fél-amatőr antológiákban évek óta olvasom már. Azt hiszem, már akkor „kiszúrtam” magamnak, amikor publikálni kezdett. Ritka az a költő napjainkban, aki emberi fogyasztásra alkalmas verseket ír — hát hogyan örülnék neki, ha ilyen talállok! Mert amúgy — amint néhány éve megírtam már — mostanság félek a versektől. Agresszívak, nagyképűek, sértőek, fityiszt-mutatók. Az volna a dolguk, hogy legemberibb indulataim cinkostársául szegődjenek, s magabiztosabbakká tegyék a humánus mind félszegebb mocnáseit a lelkemben. Ehelyett felbőszítenek vagy megaláznak.

Horváth-Hoitsy Edit versei segítik az olvasót embernek megmaradni. Merthogy őszinték és szépek. Gyónásszerűen személyes a vallomása, még akkor is, amikor egy-egy kultúrélmény hatására ragad tollat, vagy a magyar történelem nagyjait idézi meg verseiben. Hangsúlyozom: szép verseiben. Oly ritka manapság a szép vers, amelyik gyönyörködtet is, nem csupán elgondolkodtat vagy felkavar.

Horváth-Hoitsy Editet azért is szeretem, mert van bátorsága „divatjamúlt” lenni.

Megtisztelés számomra, hogy előszót írhatok új verseskötetéhez. Akár megismerkedünk személyesen, akár nem — én hűséges olvasója leszek mindig.

*

Gondolatok Horváth-Hoitsy Edit *Hallgass Anakreónra* című kötetéről

Horváth-Hoitsy Edit verseskötetét olvasva, s közben arra készülve, hogy írok a kötetről, úgy érzem, hogy ez gondolkodtató feladat lesz. Próbáltam a könyv által megadott témakörök szerint csoportosítani, hogy abból kiindulva egy-egy nagyobb lélegzetű, a fejezetet jellemző verset kiválasztva, azt értelmezve ragadjam meg költészetének lényegét. Nem sikerült. Valamennyi vers megáll önmagában, ha egyáltalán lehet ilyet mondani versről, akkor is, ha nem tudnám ki írta, férfi, vagy nő, mikor írta, most, vagy néhány évtizede. Olyannyira önálló életet él egyenként minden vers, hogy bármelyiket választhatnám (legszívesebben az összest), és ott lennék vele, ahogy Horváth-Hoitsy Edit megfogalmazta *Rész szerént* való című versében, s ami a Gestalt pszichológia tétele; „... egyenlő nem leszen / részeknek összessége az EGÉSSZEL...”. Mert egy-egy vers annyira teljes, hogy egy másikkal magyarázni felesleges. Az egész benne van, pedig csak egy darabja a költő műveinek.

A nyelvezet érthető, mégis sajátos, egyéni hangot, rezdüléseket szólaltat meg. nem veti el az ízes magyar szavak használatát, a mondatoknak, a gondolatfűzésnek sajátos hangulata van, első olvasatban is érthető; később hangos felolvasásra vállalkozva azonban rá kellett jönnöm, hogy a gondolati hangsúlyok megtartása nehéz feladat ebben a szöveggörnyezetben. Minden vers ráépül egy, vagy több lényeges, kulcsfontosságú szóra, amit maga a költő kiemel kiemeltéssel.

A *Mózes* című versen keresztül, amit néhány éve a Kláris körben maga olvasott fel Horváth-Hoitsy Edit, olyan hangsúlyozásban, értelmezésben, ahogy később nem hallottam vissza egyik felolvasásban sem, volt az első találkozásom a költővel. Ebben a bibliai tárgykörben sem lehet választani a versek „erőssége” szerint. Ám még megemlítek egyet, a *Júdás kötelét*; ez az a téma, amihez élettapasztalatra, és a helyzetek többszörös átgondolására, átértelmezésére van szükség. Annyira egyértelműnek látszik a Jézus általi megváltás, megváltatás, a másik főszereplő azonban csak mint negatív ízü név maradt meg, arra ritkán gondolunk, hogy megváltásunkhoz valakinek az

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

előre determinált, nagyon is emberi bűne, árulása kellett, s ez a valaki csak a legnagyobb bűn árán tud átjutni a másvilágra, ami ha az előző, úgy akkor ez is előre elrendeltetett.

A szerelmi költészet — bár darabjai valószínűleg korábban születtek — szintén teljes, zárt egészet alkotnak. Érdekes, hogy az édesanyjáról írt versben is megjelenik a szerelmes gyermeki szeretet, mint ahogy Júdás monológjában is többször megtalálhatók a lángoló hit és rajongó szerelem (lelki értelemben!) vett megfogalmazásai.

Ismerősöm beszélt Nemes Nagy Ágnessel való találkozásairól, ahol Nemes Nagy a szeretet többféle értelmezési formájáról beszélt. Itt Horváth-Hoitsy Edit verseiben is a lángoló érzések, melyek egymásba csúsznak, egyszerre szeretet, szerelem, megjelennek, és nem csak párkapcsolati, a világ által szerelemnek nevezett helyzetekben. Ahogy rajongva szereti, szerelmes szerelemmel mindenki az anyját, az anya gyermekét, „Szépnek akarlak —, Te jónak engem” írja a *Szépséges anyám-Gyermekem* című versben H-H. E; (ahol a múzsa a költő szülötte, de ő maga anyja e múzsának, a gyermeki és anyai szeretet elválaszthatatlan összetartozásával kapcsolódnak egymáshoz); ahogy ennek a szerelemnek a megnyilatkozása fellehető a búcsújáró népi vallási énekekben „... én szerelmes Jézusom”, ahogy az eszmei, hitbeli társat szeretjük, vagy mikor ihletett pillanatokban belefeledkezünk műveink írásába, és akkor az téma, a mű a szeretet tárgya.

A lila ákác című versben egyszerre jelen van a nagyváros betonrengetege, és a kúszónövény, a lila ákác (nem azonos a fának növény püspöklila lila akáccal, ez egy folyondár, ami kopott ibolya-lila színű, de akácvirág formájú fürtöket virít), befutva a rideg betonoszlopot, a panelrengetegbe kitérít a világot, kikényszeríti, s visszaveszi a természet uralmát, a következő, és aztán következő tavasz színes ígéréteivel.

Más szempont szerint is lehetne válogatni, így a nagy költőinkről szóló verseket, vagy a kötetben lévő prózai írásokat. Mivel a döntő többségében verseket tartalmazó kötet, verses kötet, így a magam számára legmegragadóbbakat választottam ki.

A kötet záró-verse, *Vannak még végváraink* címmel a kövesdi (Kiskövesd és Nagykövesd Kelet-Szlovákia főleg magyarok lakta területe) tájat idézi. Meglepődtem ennek a versnek az olvasásakor, hisz ezt a tájat ismerem,

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

közelében éltem évtizedekig, jártam ott, s tudom, mit jelent a két hegy a környéken élőknek. A tájba illeszkedő emberek, a maga másságában, tisztaságában, szinte az időt is megállító (vagy ötven-hatvan éve beszéltek így) magyar nyelv olyan szépen hangzik ezen a vidéken, ahogy azt a költőnő megénekelte, s valóban egymásba simulnak a nemzetek, békés a táj, békések a népek. „És beszélnek a drága magyarok / ezen az édes nyelven, magyarul. / S ha szlovák szól, az is belesimul”. Maga a vers nem olyan, mint az alkalmi versek. Horváth-Hoitsy Edit összefogja a tájat, az embereket, a személyes élményt, és ismét megalkotja az egészet (mert mint fentebb szó volt róla, a részek összessége nem egyenlő az egészszel).

Horváth-Hoitsy Edit művészete viszont egészet alkot, aminek kiragadott részeit lehet ugyan elemezni, az egész viszont egész; minden vers egészként jellemzi a költőnőt. Ez lírájának lényeges eleme, olyan összefoglalás, tömörítés, ami nem vágja le érthetlenné a mondanivalót, megtartja a rímes, vagy időmértékes szerkezetet, és minden alkalommal kiváltja az olvasóban azt az érzést, amint a *Nem rang — nem is kiváltság* című versben maga írja le a költőnő: »... írom hosszát verssoroknak, / s megkönnyebbülve szólok végül: „Ez — jó”!«

A kötet a Magyar Kultúra Lovagjainak közreműködésével jelent meg. A szponzorálásban többen segítettek. A könyvben a versek, prózák mellett Magyar Kultúra Lovagjainak alkotásai, Horváth-Hoitsy Edit saját rajzai, és megzenésített verseinek kottái is megtalálhatók. A verseket megzenésítette Németh Sándor énekes és Vasadi B. Lajos kísérte zongorán (a valamikori Postás Szimfonikus Zenekar karmestere).

A kötetben minden benne van, amit meg akartak jelentetni, így talán épp ezért kicsit zsúfoltra sikerült. Szerencsésebb lett volna valamivel levegősebb formai megoldás, ahol a versek és az illusztrációk oldalszámái is szerepelnek — persze tudom, a kiadásokat elsősorban az anyagiak befolyásolják.

Az előszót Baranyi Ferenc költő írta, a zárszót Nick Ferenc a Magyar Kultúra Lovagja kuratórium elnöke.

(Horváth-Hoitsy Edit *Hallgass Anakreónra*, Bp., 2004, Adrianus Kiadó, 152 oldal, 1500 Ft. Terjeszti: Írók Boltja.)

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Nekrológ

Horváth-Hoitsy Edit

Edit...

1929. október elsején született Budapesten (Angyalföldön), és 2007. július 15-én halt meg Újpesten.

Horváth-Hoitsy Edittel majd tíz éve ismerkedtem meg egy irodalmi rendezvényen, pontosabban *Mózes* című versére figyeltem fel, amit ott személyesen olvasott fel. A vers velem „jött”, íróját vártam és kerestem; több alkalommal volt módom hallgatni, amint kifejezően, érthetően olvassa fel verseit. Lassan, kölcsönösen tiszteletben tartva a másik köreit, az ismeretség barátságáig érett.

Tehetséges, sokoldalú alkotó volt, novellákat írt, regényt, verseket, sőt még színdarabot is. Számos antológia, folyóirat szerkesztője, korrekтора, lektora volt, fáradtságot nem ismerve dolgozott, hogy a vállalt munkát a lehető legjobban teljesítse. Legutóbbi nagylélegzetű munkája a néhány hónapja megjelent *Kristály* című folyóirat nyomdai előkészítésében való részvétel volt.

Az elmúlt egy évben az AKIOSZ (ALKOTÓ KÉPZŐMŰVÉSZEK ÉS ÍRÓK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE) rendezvényein a színjátszásról, a színházról tartott előadás-sorozatot, a kezdetektől haladva a mai színház felé, s ezeket az előadásokat saját maga által készített papír makettekkel igyekezett szemléltetni.

Számos versformát kipróbált, mindben a lehető legragyogóbbra csiszolta a formát, egyaránt írt rímest, időmértékeset, ütemhangsúlyosat — és persze szonettet (is).

Megkapta a Magyar Kultúra Lovagja címet.

Kötetei jelentek meg, a legutóbbi 2003-ban, *Hallgass Anakreónra* címmel. Ennek előszavában Nick Ferenc, a Kultúra Lovagrend alapítója így ír: „Korunk egyre embertelenebb világában a most megjelent versek az igazi emberi értékekre hívják fel a figyelmet”. Baranyi Ferenc meg így: „Mert amúgy rengeteget tudok Horváth-Hoitsy Editről.” „... Versei

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

segítik az olvasót embernek megmaradni.” „Oly ritka manapság a szép vers, amelyik elgyönyörködtet is, nem csupán elgondolkodtat vagy felkavar”. Ugyanitt maga a költő írja önmagáról: „ — már bevallhatom: nem érzem jól magam abban a korban, amelyben megszülettem,...” „Anakreón nekem nem csupán időszámításunk előtt cc. hatszáz éve élt görög költő, hanem szimbólum is — főként az — a maga egészséges életfilozófiájával, bölcs derűjével.”

Sokan fordultak hozzá tanácsért, kritikáért. Szigorú kritikus volt.

Több délutánt átbeszélgettünk. Meglepő, hogy a számottevő korkülönbség ellenére, rengeteg dologban hasonlóan gondolkodtunk; sok olyan megélt élethelyzetünk volt, ami szinte tükörképe volt a másikénak. Mögötte ott volt a személyes történet és a történelem nagy eseményei, aminek szeleteit csak az érti meg igazán, aki abban a korban élt. A megélt idő, az öregedés, a betegségek (teherként megjelenő velejáráikkal együtt is) színezték a gondolatvilágát. Valamin mindig dolgozott, valami új mindig született a tolla alatt.

Legutolsó személyes találkozásunkkor olvashattam utolsó versét, amelyet jellegzetes, szépen rajzolt betűivel írt előző nap.

Vajon áldás, vagy átok, ha megérezzük, hogy el kell menni? Edit megérezte. Hívta, vonzotta a másik világ, azon kevesek közé tartozott, akik készülnek rá, hogy lejár a földi óra, amint maga is írta kötetének első oldalain a világról: „... megszülettem, s ... távozni fogok, ha lejár az óráim.”

2007. július 15-én, vasárnap délután három órakor Horváth-Hoitsy Edit időórája lejárt. Hajtsuk meg fejünket előtte.

Budapest, 2007. július 16.

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

DOMBRÁDI ISTVÁN RÓL

„Homok-szempillájú bokor-tanyák”

Dombrádi István *Itt, ahol élek* című kötetében több mint háromszáznegyven szóösszevonásból, különleges szószerkezet alkotásából származó jelző, illetve szókapcsolat fedezhető fel. Egyes szerkezetek gyakorta előfordulnak, variációikban jellegzetes „ízt” adva, azokat a verseket is ebbe az egységbe fogva, ahol kevesebb, vagy egyszerűen csak szokásos jelzők fordulnak elő. Íme néhány, a leggyakrabban használtak közül, és ezek variációi:

- alkony-ingás, alkonyoszlop, alkony-színek, alkony-tánc
- búzaszín-csendű, búzaszín-nappalok
- csend-hullás, csend-suttogás, csend-szirmú, csend-terű
- bodzaág kalodás, bodzavirágzású-esték
- csillag-csönd, csillag-parázslás, csillagcsörrenés
- csipkés-csönd, csipke-szélű
- csönd-póznás, csönd-virága
- dalolászó, daloló hajnal, dalolászó ember élet
- ég-dalú, ég-fényű, égi-azúr, égig növé ének, ég-ingű, ég-kendős, égmintás-fény, ég-röptű, ég-szárnyú, égszín-riadás ég-tiszta élet-fogat
- élet-barátja, élet-hit, élet-ünnep
- emberarc- emlékeke, emberfény-eredés, ember-szálú virággá válni
- eső-liget, eső-lombos, eső-virágzás (és az eső számtalan variációban)
- évgyűrűs-göncű szél, évszak szimfóniás lélek
- ezüst éji karcsú csend, ezüst-ágú, ezüst barázdás, ezüst-idő, ezüst szikrájú, ezüst...
- fehér virágú, fehér-tavak
- felhő-arcú, felhőszín-hajnal
- fény-csörrenés, fény-zöngések, fény-léptű
- föld-csörrenés, föld-illat, föld-mélyű könny, föld-tenyerem
- gyémánt batus, gyémánt-ajkú, gyémánt-mennye, gyémánt öblű könny
- gyöngy-esős, gyöngy -lelkű, gyöngy-rögök

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

- hajnal-zajú, hajnal-láng
 - hó-korona, hó-vályús, hószín-dallamú
 - hold-csend, hold-fonatú
 - homok aljú, homok-burkú, homok-gyönggyel, homok-szempillájú, homok-tanyák, homok-szín hajladozás
 - jegenye-fényű, jegynyék hajlású
 - jégvirág-tánc, jelen-virág, Jézus-lelkű virág
 - kard-élű kezek, kard-csendű
 - lélek-ágak, lélek-csend, lélek-csengés, léleking, lélek-kötény, lélek-sikoly, lélek-szán, lélek-zápor
 - lomb-sárga, lomb-szuszogás, lomb-zajú
 - mezők-dalú, mezősödő, mező...
 - napfény-kalászkok, nap-homlokú, napkoronás napkorong-arcú, nap-színek
 - nyár-ajkú csók, nyarak-arcú, nyarak színű, nyár-dalú
 - ős-derű, ősök-arcú, ős-sárkány
 - ős-csokrú, őszirózsás táj, őszirózsák (többször), ős-ringás
 - szél-csivogás, szélhárfa-zörejjű, szellő-ének, szellő-erezetű hajnal, szellő-fürdés, szellő-lángok, szellő-lombok, szél-szirmok
 - szerelem-csikója, szerelem-kazlak
 - szikla-csőrű, szikla-ráncú, szikla-térd
 - szőlő (többször) szőlő-fényű
 - venyige-szegélyű fény-homok, venyigés-alkony
 - világod-virága, világ-virágai, virág világú szív, virágok-virága orcádnak
 - violák-selymű, violás idő-ragyogás
 - zengő-virágú szerelem, zörgő-álmú, tánc-zsongás, csörömpölés, csendült-dér
- Valamint a ritkán, magukban megjelenők, sajtáságos hangulatot adók:
- anyák-kötényű, éj-vérű szerelem, fohász-ablakú, ifjúság-citerája, illő sorsú ember, hűség-kalász, Madonnás-kenyérmag, őszinteség-költészet, sors-gyöp, reppenés-rend, szonáta-hangú, zsoldáros-éj

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

Különleges világ elevenedik meg az *Itt, ahol élek* című kötet verseiben. Rendkívül sajátos hangja, látásmódja, az élet dolgaihoz való fordulás úgy hömpölyög végig, mintha egy régi mesemondó, több évtizeddel ezelőtt mesélő, vagy még inkább regős szólna a sorok mögül, akinek szavai annyira meggyőzőek, hogy el kell hinni minden szavát. Nehezen lehet hangosan felolvasni ezeket a verseket, s mikor a költő maga adja elő, akkor még inkább érezni ezt a szinte archaikus hangulatot.

Kiválasztva a versek közül egyet, az *Ófehértón, a szülőház előtt* címűt; a kötet olvasásakor, és ennek a versnek az olvasásakor a szószerkezetek tömörítésének hatására megjelenő asszociációkat saját alföldi emlékeimmel rezgettem össze:

Egyszerre van itt jelen a föld és az ég, az illatok, a hangok, az emlékek és a jelen valósága. „Homok-margarétás ég-ingű föld...”, ahol az emlékekben „fák-jajú” madarak hangja idéződik fel. Együtt rezeg a „csend-suttogás” — mint a gyermekkori esti imádságok az édesanyával, a templomban suttogva elmondott imák; gyereket csitító mondókák — a „meseszó dalok”, ki- és felszabadulnak a kisgyerekkor emlékei, amik talán ebben a helyi valóságban csak a tudat legmélyén elbújva éltek, a szülőház közelében azonban életre kelnek, összerezegnek egy másik, hasonló tájban elnövő gyermek emlékeivel. „Húszezer-nyolcszázharmincöt nap után”, ami valóságosan kiszámított, vagy becsült, de ötvenhét évet jelent, a szülőház romja mégis megindítja az érzést; „De nekem szép, de nekem él”; „Sejtjeimbe átmerve” — a magunkkal hozott, emlékeinkben, neveltetésünk során kialakult otthonkép, ami elválaszthatatlan a tájtól, annak hangulatától.

A gyerekkor emlékeit akarva, akaratlan felidézve mindannyiunkban megszámlálhatatlan „lélek-ág”, „lélek-csengés” marad a megélt, vagy anyáink szavából ismert házról, ahova születünk, sokszor mesélik, beszélnek ezeket édesanyáink. Itt, ebben a versben megjelenik a fiatal anya emléke, megszűnik egy pillanatra az emberi idő-fogalom, együtt van „az én lánykorú anyám / Szerelem-kazlakba rakott szöke mezős” keze, és „...elmúlása falához dőlt csendes...” keze. „Hosszúróptú szél”, „akácos lomb-árny”, a homoktalajú táj minden színe, illata, hangja, a nap valós forrósága, ami a jelenben és az elmúlásban „Zsoltáros dallamú”, „Ahol hó-szirmos ősök mécsé ég” — az idő, a negyedik dimenzió hatalmából kilép a sorok írója,

FETYKÓ JUDIT: RECENZIÓFÉLÉK

kilépteti az olvasót is. Hallható a zsoltárokat éneklő kortalan kórus, talán görög, talán latin, de meglehet, már nem zsoltár, hanem gregorián-ének; s a behavazott, szél fodrozta föld, a hó alatt telelő élet, a karácsonyvárás, a téli napforduló, az újév — egyszerre szabad asszociációkban jelenik meg, újabb és újabb emlékeket, megélt, olvasott, elképzelt élményeket, érzéseket hozva a tudat felszínére.

Dombrádi úgy tömörít, mintha mindent bele akarna tenni egy-egy versbe — ahogy az örök időtlenségből kiszakadva születésünkkel elkezdődik az idő, és visszatérünk az örök időtlenségbe halálunkkal; ennek az üzenetét érezheti az új vers megírásának, befejezésének pillanataiban, és megpróbálja a végtelenségig kihasználni a szavak erejét, ennek a nagyon is földi, emberi fogalomnak, a lét-időnek a leírhatatlanságát leírhatóvá tenni.

Megélt, átélt hangulatok, érzések, olyan sűrítésekkel, amik előntik, betöltik a verset, az olvasót; csak az tud így sűríteni, így fogalmazni, aki benne élt és a mai napig lélekben benne él ebben a tájban, ismeri minden rezdülését.

Különleges hangulatot árasztanak kötetben ismét és ismét előforduló, csakis Dombrádi Istvánra jellemző többszörös összetevőjű metaforák, jelzős szerkezetek. Felidézik a Nyírség sajátos hangulatát, egyszerre éreztetve az idő-múlást, a visszatérő örök ismétlődéseket, a táj különleges hangjait, neszeit, az emberi érzések színes kavalkádját. Ismétlődő jelzői, szerkezeti, a különleges hangulatot adó szóképek egységbe fogják a kötetet, és korábbi köteteit.

(Budapest, 2003, Uránusz Kiadó, 104 oldal)

Budapest, 2004. február 3.